

Hayyim ben Isaac, Or Zarua, 13th cent.

R. Simon

①

ספר

תשובות

מהר"ח אור זרוע

למרנא ורבנא חיים אשכנזי
בן מרנא ורבנא יצחק אור זרוע מווינא

ובסופו

הגהות הגאון מהר"ם יפה

נערך מחדש והוגה עפ"י כתבי יד
בתוספת י"ח תשובות חדשות
עם ציונים ומקורות השוואות והארות
תוכן הענינים ומפתחות

מאת

מנחם אביפן

בלאאמו"ר הגאון מוהר"ר משה שליט"א

פעיה"ק ירושלים תובכ"א

שנת תשס"ב לפ"ק

ז"ני מס' דרכי- (10)

ד"ר יצחק אביפן
(באגודת סק"מ באשכנז וסק"מ
שני אגודות)

דהיינו אחד מי"ב חלקים, דכ"ד שעות ליל שבת ויומו ויליף⁷ לה משביעית⁸ שמוסיפין חדש לי"ב חדשים. ותמיה אני שכל העולם אין נוהגין כן⁹. ונראה לי שכך הפירוש, אם יקבל עליו שבת בערב שבת מי"ג שעות ולמעלה חל עליו. שבת מחמת שכבר קבל עליו

תוספות שבת, אבל קודם אפילו קבל עליו אינו חל, דאטו אם היה מקבל עליו שבת בערב שבת מעלות השחר ורוצה שכל היום יהא תוספתו וכי יקבל¹¹ עליו שבת כל יום שיש¹² ואין הירושלמי מדמהו לגמרי לשביעית כך נ"ל.

סימן קפו

דמשתשקע החמה הוי בין השמשות¹. ופר"ת² זצ"ל מסוף שקיעה. ונ"ל דכשאין החמה נראית יותר בראשי ההרים הוי סוף שקיעה, מדאמר פ' במה מדליקין³ רבי נחמיה אומר כדי שיהלך משתשקע החמה חצי מיל, פ"י זה הוי שיעור אורך בין השמשות. אמר רבי חנינא⁴ הרוצה לידע שיעורו של ר' נחמיה יניח

חמה בראש הכרמל ויורד ויטבול בים ויעלה וזהו שיעורו של ר' נחמיה. ופ"י החוסי⁵ לא שירד הטובל מראש הכרמל, אלא הוא עומד על שפת הים ורואה חמה בראש הכרמל ומשירד ויטבול ויעלה הוי לילה, אלמא דכשאין החמה נראית בראש הכרמל הוי סוף שקיעה⁶.

סימן קפז

שאלתי לרבוחי, כיון שהקורע בחמתו בשבת וחמתו שוככת בכך חייב¹, דכיון דמייחב ליצריה חשיב מתקן, א"כ אמאי מותר לבעול בתחילה² בשבת

אי מקלקל בתבורה הוא³, והלא בזה הקלקול הוא מייחב ליצריה. ויש לחלק דמייחב ליצריה בכבוי זה ואינו כן.

יש להוסיף שתי שעות, ומד"ר רבינו מבואר דס"ל דהכוונה שתי שעות לפניו שהרי כ' דיליף לה משביעית, אך לולי ד"ר רבינו היה מקום לומר אף לפי גירסתו שהכוונה שתי שעות לפניו ואחריה יחד וצ"ע. 7. בנדייליף. 8. לפנינו בערוה"ב שם לא נזכר ענין שביעית כלל. וע"י מנחת שלמה (ח"ג סי' ק"כ) בענין דילפינן לה משביעית וכו' בעל התרועת מלך בתשובתו אליו שם. 9. ע"י כתשו' מהר"ל (סי' קנ"ב ובחדשות סי' מ"ה) שהביא ש"י זו וכ' דאפשר לחלק ב' שעות אלו לפי שעות זמניות (ע"י הע"י 10) והוב"ד באגור (סי' שס"א. וע"ש סי' שכ"ו) ובמג"א (סי' רס"א סק"ח). [וע"ע רמ"א שם ס"א ובב"ב שם ובא"א בוטשט]. 10. בנדי"מי. 11. בכתי"א אוקספורד בודלי - 20979 הגי' כאן - וכי יחול עליו. 12. כונת רבינו בכ"ז לומר דאין הכוונה שצריך להוסיף ב' שעות, אלא שזוהו הזמן שניתן להוסיף ואם הוסיף יותר מזה לא חל, וכ"ה בדרשות רבינו שם שכ', ולא שיקבל שבת כיום ו' בעמוד השחר דבהא קבלה אין ממש וכ"ר ע"ש.

סי' קפו: 1. שבת לר', ב. 2. ה' הישר חידושים (סי' רכ"א) והובא בתוס' שם לה, א ד"ה תרי ובפסחים צד, א ד"ה רבי ובזבחים נו, א ד"ה מנין ובמנחות כ, ב ד"ה נפסל. 3. שם. 4. שם לה, א. 5. ע"י תוס' שם ד"ה וירד, אך נראה דאין כוונת רבינו לתוס' שלפנינו דלשון זה אינו נמצא שם ועוד דהם שם ס"ל דמשעילה הוה ב"ה ולא לילה וד"ר רבינו הם יותר כד' רש"י שם ע"ש. 6. 7. וכן מבואר מד"ר החוסי רי"ד בשבת שם שכ' לבאר ד' ר"ת גם לפי חכמי אה"ע שהשמש יורדת מתחת לארץ וביאר דלד' ר"ת ענין השקיעה השניה הוא הזמן שאפי' מי שיעלה על ההרים הגבוהים לא יראה דבר מן השמש ע"ש. וכ"כ מונפשיה בשו"ת קרן לרוד (סי' ע"ט ד"ה אמנם) שכשמתחילה השמש לשקע הוא השקיעה א' וסוף השקיעה דהוא השקיעה הב', היינו כאשר נחכסית לגמרי מכדור הארץ עד שלא נראית זריחתה גם בראשי ההרים הגבוהים ע"ש. והנה לד"ר רבינו נמצא דאף לר"ת תחילת שקיעה היינו משעה שאין השמש נראית על הארץ וסוף שקיעה שמו מתחיל זמן ב"ה (שהוא להלכה ג' רבעי מיל) הוא משעה שאינה נראית אף בראשי ההרים, ולפי"ז י"ל דזאת כוונת השו"ע (או"ח סי' רס"א ס"ב) שכ' י"א שצריך להוסיף מחול על הקודש חזמן תוספת זה הוא מתחילת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן ב"ה והזמ"ז שהוא ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת וכ"ר ובלבד שיוסיף איזה זמן שהיה ודאי יום מחול על הקודש ושיעור זמן ב"ה הוא ג' רבעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה ע"כ, והקשו רבינו דלפי"ז נמצא דמותר לעשות מלאכה בזמן ג' מיל שאחר השקיעה וסגי בתוספת שבת דרביע מיל והנה אחר שקיעת החמה. כשיהיה החמה נראית כלל אפי' אחר זמן מיל אחד כבר חשוך לגמרי והקיע ע"ש. מלא כוכבים קטנים וביוד"ר (סי' רס"ב ס"ה) פסק דבגמראם ברקיע כוכבים קטנים הוה ספק לילה אע"פ שהקיע מזהיר כעין אורה של יום וסתרי ד"ר השו"ע אהדרי, אכן נראה ברור דכוונת השו"ע במש"כ בסי' רס"א שם דתחילת שקיעה הוא משעה שאין השמש נראית על הארץ, הוא כד"ר רבינו דאין כוונתו שאינה נראית כלל, אלא שאינה נראית על הארץ אבל על ההרים נראית וכשיהיה נראית אף לא בראשי ההרים זהו סוף שקיעה וא"כ נמצא דתחילת שקיעה הוא מוקדם הרבה והוא כשאין החמה נראית על הארץ ומאו בשיעור זמן ג' מילין מותר לעשות מלאכה דעדיין אין כוכבין נראים כלל ודו"ק היטב בכ"ז ואכמ"ל עוד.

מתכוין להבעיר שאם לא כן אין החיתוי אסור אלא משום טלטול שהרי דבר שאין מתכוין מותר וראיה להם בפ' כלים (לקמן קכג.) בחררה שטמנה בגחלים שאם קצתה מגולה מותר לטלטלה ואם לאו אסור אלא תוחבה בכוש ונבערת מאליה.

76 [דף ל"ד ע"ב] בין השמשות הרי הוא ספק יום ספק לילה ואיזהו בין השמשות נחלקו בו ר' יהודה ור' יוסי שבין השמשות לר' יהודה הוא משתשקע החמה סוף שקיעתה ר"ל שנכנסה כולה וכל שפני מזרח מאדימים ופרשו למטה (לקמן לה.) צד המערב וקוראו פני מזרח מפני שאותו הצד מאדים פני המזרח בערב כשהחמה נוטה לשקוע כאורה הנכנסת בחלון שמבהקת כותל שכנגדה ויתבאר למטה ג"כ שאפי' הכסיף התחתון ר"ל שכבר הלכה הבהקתו של תחתון ר"ל תחתית כיפת הרקיע הנראה לנו כאופן המפריש בין חצי הרקיע העליון לחציו האחר ולא הכסיף העליון והיא גובה הכיפה שבאותו צד למעלה מאופן המפריש שאינו ממחר כל כך להכסיף כתחתון מצד שהאורה מבהקת יותר לנבוכיותה לפי הנראה לנו עדיין הוא בין השמשות אבל כשהכסיף העליון והושוה לתחתון הרי הוא לילה ושיערו במהלך זמן זה שלשת חלקי מיל¹⁴⁴ ומה שאמרו בפסחים (צד.) משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבעת מילין פירושה מתחלת שקיעתה [כשמתחלת ליכנס והיא נראית עדין מעט מעט] עד שתכנס כולה.

ומ"מ גדולי הדורות¹⁴⁵ משתמשים בתחלת שקיעה זו לומר בה שהיא בכלל תוספת חול ר"ל שקודם שתתחיל לשקוע כלל אינה בכלל תוספת ומשתתחיל לשקוע אם רצה להוסיף הרי הוא בכלל תוספת אם רצה להוסיף כלו

144. ראה מהר"ק שרש קע"ג.
145. הרמב"ן הובא בר"ן ועיי' תוד"ה הרי ובמגיד משנה ולח"מ פ"ה משבת ה"ד ובתרומת

מוסיף ואם רצה להוסיף מקצתו ולא כלו מוסיף ובלבד שיהא בודל בתחמו מעט לשם תוספת, הא משושקעה עד יציאת הכוכבים ספק יום ספק לילה הוא ואינו בכלל תוספת וביציאתו מוסיף עד שיראו שלשה כוכבים רצופים בתחום אחד שברקיע. ונחזור לעניינינו והוא שמסוף שקיעת החמה עד שיכסיף העליון הוא בין השמשות לר' יהודה והלכה כמותו לענין שבת. ומעתה מ"ש כוכב א' יום שנים בין השמשות שלשה לילה ופירשו בה לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא קטנים שאין נראים אלא בלילה אלא בינוניים יראה שאינה הלכה ותמנהי על גדולי הפוסקים¹⁴⁶ שהביאוהו שהרי חמה שקעה ואין כוכב נראה ואפשר שלא הביאוהו אלא לשלשה לילה. וממה שראיתי לגדולי המתברים (רמב"ם פ"ה משבת ה"ד) שכתבו בשיעור בין השמשות משתשקע החמה עד שיראו ג' כוכבים בינוניים ושמה ראיית שלשה כוכבים והכספת העליון אחד הוא ומתוך שאין הכספת עליון ותחתון ניכרת להמון נתן להם סימן [בראיית] שלשה כוכבים [בינוניים]. L. בין השמשות של ר' יוסי הוא רגע הסמוך ליציאת הכוכבים זה נכנס וזה יוצא והלכה כמותו לענין שלא לאכול כהנים שטבלו לטומאתן בתרומ' התלויה בהעריב שמשו עד גמר בין השמשות זו והוא הגקרא הערב שמש הגמור והוא צאת הכוכבים כמו שביארנו בראשון של ברכות (ב.) וכן לענין הטבילה אינו צריך לטבול בעוד שהשמש נראה עד שיהא הערב השמש אחר טבילה אלא כל שיטבול קודם צאת הכוכבים דיו ששעת צאת הכוכבים היא הערב שמשו הבא אחר טבילה ולא עוד אלא שהיו מכוונים לאחר טבילתם עד סמוך לאכילתם שמא תארע להם טומאה אחר

הדשן סי' א'
146. הרי"ף.

טבילה ונמצאו טובלים בו בברכות (ב:) ויש מוכיחים מכאן שהטב עם השמש שהרי אמר אילני הוא וכו' כלומר ועל כל פ קודם שיתחיל בין השמשות שיבא בה בין השמשות א כדברינו הואיל והלכה כמו עניני [התרומת] וכן ממה ע לר' יהודה לר' מאיר והל טובלים ואמר ליה מי סברת ו כמו שכתבנו שם והוא השמשות דר' יהודה לר' יוסי ממה שכתבנו למדת שבין בענינו אם יום אם לילה ומ' כלל לילה תדע שיש דברינו בה להיותו מן היום ומן הל לומר שני ימים וזה ממה שכ החמירה תורה בטומאת ית וכן ידעת שהזיבה הוא קרי ו הגאה וקושי וסימני המוכיחי מפורשים במסכת נזיר (סה:) שראה ממנה ראייה אחת אינו בעלמא וטמא טומאת ערב נו שגית הן ביומו הן במחרתו ו למשכב ומושב ולשבעה גקיי עדיין הבאת קרבן אלא סוף ודיו נתוספה עליו ראייה של הן בשני הן בשלישי הואיל שלם בין ראייה לראייה נעשה ולמדת שהזב תלוי בראיות שאם ראה שתי ראיות של אחת נעשה זב לטומאה ואם לקרבן וכן אם ראה שלשת רצופים או בפחות מהם הא אחד בין ראייה לראייה אין חברתה אלא שאם ראה שלש

סוף ליה הכתוב
 ו מה עזר
 וזכינו מנתת לנו שלמה חגי מאיר היכונן
 המתאיר

ספר

שאלות ותשובות

בני ציון

חלק שני

אשר חנני השייכת לישראל וליתן עם גדולי הדור, ולהשיב לשואלי דבר, ואשר עלה בידי לחקור, והעליתי בעזתי חידושים וביאורים, בעומק ים התלמוד והפוסקים, ראשונים ואחרונים, אשר יגעתי ומצאתי בצעריך ירושלים, בחמלת ה' עלי.

זעירא דמן חבריא, פה קרתא דשופריא

דוד שפירא

מחבר קונטרס מדת היום, וש"ת בני ציון ח"א, וש"ת בני ציון חלק ג (כת"י)

בן לאאמו"ר הרה"ג החסיד נהירין ל"י שבילי דרקייע

הרב ר' מנחם בן ציון שפירא שליט"א

חוסר מגזע היחס והמעלה, וגדולי הדור, עשירי להגאון המקובל האלקי, עיר וקדיש מאור הגולה

רבינו נתן שפירא בעל מגלה עמוקות זצוקלה"ה זיע"א.

יצא לאור ע"י

ועד להוצאת ספרי הגר"ד שפירא שליט"א

יבואר כי (המאירי ברכות כ"ו ע"ב) הוא תנא דמסייע לנו בהסבר דברינו בטעמא דרבי בפלג המנחה.]

ואחרי התבוננות בדברינו הנ"ל שהעליתי בטעמא דר' יהודה בפלג המנחה ואחרי היגיעה מצאתי תהלי"ת שכבר סברה זו גשמע בין החיים וכיוונתי לאחד מרבותינו הראשונים ז"ל אשר כבר האיר לנו נתיב ופתח לנו שערי אורה כפתחו של אולם כדברינו, ותנא דמסייע לנו ה"ה (המאירי ברכות כ"ו ע"ב) וז"ל מי"א שעות פחות רביע ולמעלה חמה מתחלת להשתקע ואינה נראית לרוב בני"א. אבל קודם לכן אין שם סרך לילה כלל עכ"ל. ופשוט דמ"ש המאירי ז"ל בלשונו "חמה מתחלת להשתקע" אין כוונתו חמה ממש, דא"כ נמצא דהמאירי ז"ל סותר ח"ו א"ע בתוך כדי דיבור שכותב "ואינה נראית לרוב בני"א" ואם נימא דכוונתו על עצם גוף החמה, א"כ מאי קאמר דאינה נראית "לרוב בני"א. דמשמע דלמיעוט בני"א שפיר נראית הא אם עצם החמה שוקעת תחת האופק, ע"כ אינה נראית לכל בני"א. כי אי אפשר בשום אופן ובשום פנים ובשום תחבולה שבועלם לכל שוכני ארץ לראות את עצם גוף השמש ממש לאחר ששוקע בערך מעלה אחת ויותר תחת האופק, וע"כ כוונתו על קרני השמש שלפני השמש המתחלת באמת לשקוע משעה י"א פחות רביע, ואז עצם החמה ממש נמצאת למטה סמוך לאופק והולכת לשקוע תחת האופק והגרים בתוך העיר אזי הבתים הגבוהים מפסיקין והוציץ מלראות את עצם החמה לרוב בני"א מכיון שעצם החמה היא הולכת למטה סמוך לאופק, משא"כ למיעוט בני"א שפיר היא נגלית כשעומדים בנקודות העיר באופן שאין הבתים מפסיקין שם, והמקום ריק ופנוי מבתים, שפיר רואין באמת שם את עצם החמה עד שגשקע כל עגולת השמש עד הנקודה התחתונה תחת האופק, והיא שיעור שעה ורביע מהתחלת שקיעת קרני השמש שלפני השמש כנ"ל, הרי מפורש יוצא מפי מאור עינינו המאירי ז"ל בהסבר דברי רבי יהודה בפלג המנחה כדברינו.

נ

יבואר פירוש לתירוצו של ר"ת ז"ל, אשר הוא קילורין לעינים, ואינם נוטים זיו כ"ש משיטת הגאונים והקבלה והמעשה, וכל ענין של התחלה וסוף שקיעה, או שקיעה ראשונה ושני, שהעלה ר"ת ז"ל היא או שפיר לפי החוש והמציאות.]

פירות הנושרין דשפיר יוצדק לשון ר"ת והראשונים ז"ל המחלקים את ענין שקיעת החמה לשתיים בשם התחלת שקיעה וסוף שקיעה, או שקיעה ראשונה ושקיעה שני, כי כן הוא באמת לפי המציאות והחוש לעיני המון בית ישראל, שקיעה ראשונה או המכונה התחלת השקיעה נקראת מפלג המנחה י"א שעות חסר רביע (ברכות כ"ו ע"ב) היינו שיעור ד' מילין, 72

דקים, 18° מעלות של שטח המעלות הגדולות שעל קו המשווה, מהתחלת ערובת ושקיעת קרני השמש שלפני השמש המתחלת לשקוע וליכנס בעובי הרקיע תחת האופק, נוסף לזה שיעור 3 דקים של שקיעת גוף השמש עצמו מהתחלתו ועד נקודה התחתונה שבסופו שנכנסת החמה גופא בעובי הרקיע כנ"ל אשר בצירוף הנ"ל היא שיעור 75 דקים בדיוק זמן של י"א שעות חסר רביע עד שקיעת סוף גוף השמש עצמו בעובי הרקיע, ושקיעה שני' או המכונה סוף שקיעה נקראת לאחר שקיעת גוף השמש עצמו שבאמצע עובי הרקיע היינו שעומדת בין קרני השמש שלפני ושל אחרי, ומתחיל אז לשקוע גם קרני השמש שלאחרי השמש עד הסוף של שקיעת קרני השמש שלאחרי השמש, שהוא עוד שיעור ד' מילין, 72 דקים, 18° מעלות של שטח המעלות הגדולות של קו המשווה, ומענה מה מאד שפתי ר"ת ז"ל ברור מללו, וז"ל ואומר ר"ת דהתם מיירי בתחילת שקיעה והכא משתקע מסוף שקיעה אחר שנכנסה "חמה" בעובי הרקיע עכ"ל. כוונת ר"ת ז"ל ליישב מה שהקשה (התוס' שבת ל"ה ע"א ב"ד"ה תרי) וז"ל קשה דהכא משמע דמשקיעת החמה עד הלילה ליכא אלא תלתא רבעי מיל ורבי יהודה גופי בפסחים בפרק מי שהי' טמא דף צ"ד, ושם) סבר דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין וצאת הכוכבים לילה הוא כדאמר' בריש פ"ק דפסחים (דף ב. ושם) וכדמוכח קרא (נחמ' ד') ואנחנו עושים במלאכה וגו' דמיני' מפיק בפ"ב דמגילה (דף כ' ע"ב) דמעלות השחר ימא הוא עכ"ל. כוונת התוס' בקושייתם היא פשוטה להקשות מרבי יהודה אדרבי יהודה, וע"ז שפיר טובב תירוץ ר"ת ז"ל משום דרבי יהודה לשיטתי' אזיל (ברכות כ"ו ע"ב) דתפילת המנחה עד פלג המנחה י"א שעות חסר רביע, דע"כ מיירי משקיעת קרני השמש שלפני השמש כנ"ל, וגם מדקאמר חסר רביע ולא חסר חומש, שהוא שיעור ד' מילין, ע"כ מיירי רבי יהודה משקיעת קרני השמש שלפני השמש כיון שמוסיף עוד 3 דקים של שקיעת גוף השמש עצמו מתחילתו ועד נקודה התחתונה שבסופו, יען שלא כלה היום עד לאחר שקיעת נקודה התחתונה שבסוף עגולת השמש עצמו, וכמפורש יוצא מפי (רבינו אברהם החסיד בן הרמב"ם ז"ל, ה"ד בשו"ת מהר"ם אלשקאר סי' צ"א) יע"ש, וזה שאומר ר"ת ז"ל "דהתם מיירי בתחילת שקיעה" היינו התם (בפסחים צ"ד ע"א) דאמר רבי יהודה עצמו דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ארבע מילין מיירי "בתחילת שקיעה" היינו בתחילת שקיעה של השקיעה ראשונה של קרני השמש שלפני השמש שזאת היא התחלת שקיעתה של החמה אשר היא גם עלתה בראשונה בהתחלת זריחתה ועלייתה על האופק בעלות השחר והיא גם שוקעת בראשונה תחת האופק ונכנסת בראשונה בעובי הרקיע, והיינו דמוכרחין לומר כך אליבא דר' יהודה, דלשיטתי' אזיל (ברכות כ"ו ע"ב) דתפילת המנחה עד פלג המנחה י"א שעות חסר רביע, וכמו שהוכחנו דגם המאירי ס"ל כן בהסבר דברי רבי

76

5

עצם החמה והתחיל שקיעת קרני השמש שלאחרי החמה, לזאת קאמר משתשקע החמה היינו שכבר שקעה החמה, וכלל גדול בידינו דאפשי פלוגתא לא מפשינו, וברווחא יכולין לומר דרבינו תם ז"ל, והגאונים ז"ל בקוטב אחד יהלכו בזה כהקבלת והמעשה של יום יום מדור דור איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה.

L

יא

[גם מדברי (התוס' פסחים ב' ע"א בד"ה ותא) יש להביא רא"י ברורה לדברינו דאין בתירוצו של ר"ת ז"ל שום חידוש דין אחרת.]

ואשר בזה אני מבין היטב דברי (התוס' פסחים ב' ע"א בד"ה ותא) דמבואר מדבריהם כשיטת הגאונים, ולא העירו כלום מדברי (ר"ת שבתוס' פסחים צ"ד ע"א בד"ה רבי יהודה) שבחזקא מסכתא, ואם נימא כפי שמתיהסום בדברי ר"ת דס"ל שביה"ש הוא ג' רבעי מיל שבסוף ד' מילין, אזי כבר כיפת הרקיע מלא כוכבים, ולא שעוה גדולה לפני צאת הכוכבים כלשונם, וע"כ נשמע מזה דס"ל להתוס' שאין בתירוצו של רבינו תם ז"ל שום חידוש דין אחרת מכפי שיטת וקבלת הגאונים ז"ל.

יב

[נבואר לפי"מ שהעלינו בפירוש דברי ר"ת ז"ל סרה תמיהת (הגר"א ז"ל א"ח ס"י דס"א ט"ב) שהקשה על (התוס' ברכות ב' ע"ב) בד"ה דילמא.]

ואירווחא להסיר גם תמיהת (רבינו הגר"א ז"ל בא"ח הלכות שבת ס"י דס"א ט"ב) שהקשה על (התוס' ברכות ב' ע"ב בד"ה דילמא) שמפרשים הגמרא שם ממאי דהאי ובא השמש וטהר ביאת שמש הוא ממש ומאי וטהר טהר יומא דהיינו צאת הכוכבים דילמא ביאת אורו הוא דהיינו תחלתה של שקיעת החמה והוא תחלת הכנסתה בריקע ועדיין יש שהות ביום חמש מילין (כדאיתא פסחים צ"ג ע"ב) עד צאת הכוכבים ומאי וטהר טהר גברא עכ"ל התוס'. והגר"א ז"ל כתב על דברי התוס' הנ"ל בתו"ד ז"ל "דתוס' דחקו שם לומר דביאת אורו הוא קודם ביאת השמש, והוא תמו' מאד" עכ"ל הגר"א ז"ל, והיינו דתמה הגר"א ז"ל על פירוש התוס' שם דאיך יכולין לפרש הגמרא דביאת אורו הוא לפני ביאת השמש ממש, הא הוא להיפך, אמנם לפי"מ שנתגלה לנו ההלי"ת כוונת ר"ת בתירוצו והסברא בענין שקיעה ראשונה ושקיעה שני', ושקיעה ראשונה נקראת ביאת אורו של קרני השמש שלפני השמש אשר היא התחלת שקיעתה, ושקיעה שני' נקראת סוף שקיעתה היינו ביאת אורו של קרני השמש שלאחרי השמש וכנ"ל, ומעתה לשיטת התוס' ור"ת ז"ל לפי"מ שפירשו דבריהם ז"ל שפיר מפרשים (התוס' ברכות ב' ע"ב בד"ה דילמא) הנ"ל דשקיעה ראשונה קאי על ביאת אור של קרני השמש שלפני השמש ממש, ושפיר

יהודה בפלה"מ, וגם עוד רא"י דמיירי משקיעה ראשונה של קרני השמש שלפני מדלא קאמר "חסר הומש" כנ"ל והזמן של שקיעת עצם החמה שלאחרי שקיעת קרני השמש שלפני נקרא באמת צאת הכוכבים, היינו דמאו מתחילין לצאת הכוכבים הראשונים, כי הכוכבים הגדולים היחידים הנראים לפעמים בעוד יום גדול והחמה עוד על האופק, היוצאים לפעמים אחרי שקיעת קרני השמש שלפני השמש מפלה"מ, לא נקרא שקיעה זו של קרני השמש שלפני השמש, צאת הכוכבים, מכיון שאין מתחשבים בהכוכבים האילו כלל, מכיון שהי' נראים עוד בעת אשר עוד גוף השמש עצמו הי' נמצאת על האופק, שהוא יום גמור לענין כל המצות התלויים ביום אפילו לרבי יהודה, אף שס"ל דיכולין להתפלל תפילת ערבית או מכיון שהתחיל כבר להעריב ולשקוע קרני השמש שלפני השמש, ואין לוקחין כלל הכוכבים הגדולים היחידים שיצאו בעוד החמה על האופק, בחשבון של ג' כוכבים בינונים הראשונים, וכמבואר (בידושלמי ריש ברכות) קדמא לא מתחשב וזה שאומר ר"ת ז"ל והכא "משתשקע מסוף שקיעה", היינו שקיעה שני' והיינו השקיעה השני' של קרני השמש אשר היא לאחרי השמש, היינו לאחר שקיעת גוף השמש עצמו בעובי הרקיע תחת האופק, וזה שאומר ר"ת ז"ל בלשונו הטהור "אחר שנכנסה "חמה" בעובי הרקיע", כוונתו בזה היינו הכא שאומר רבי יהודה דמשקיעת החמה עד הלילה ליכא אלא תלתא רבעי מיל, מיירי מסוף שקיעה, היינו משקיעה שני', היינו משקיעת קרני השמש שהולכת לאחרי השמש, דשפיר נקראת סוף שקיעה גם בהתחלת שקיעתה של קרני השמש שלאחריו משום דאין אחרי' עוד שקיעה אחרת כמובן, ומדגיש פה רבינו תם ז"ל בלשונו הטהור אחר שנכנסה "חמה" ולא הזכיר מקודם תיבת חמה, היינו שבא ר"ת ז"ל להדגיש בזה כוונתו על שקיעת גוף החמה עצמו בעובי הרקיע, לא כמו מקודם שהזכיר שם שקיעה והי' כוונתו דוקא על שקיעת "קרני" השמש שלפני השמש ולא השמש עצמה, והעלה רבינו תם ז"ל בתירוצו דהכא בשבת דקאמר רבי יהודה משתשקע החמה עד שהכסוף העליון והשוה לתחתון שהוא ג' רבעי מיל או לילה, כוונת רבי יהודה בדבריו משתשקע החמה היינו באמת משתשקע "החמה" גופא והתחיל קרני השמש שלאחרי החמה להעריב ולהשתקע בעובי הרקיע תחת האופק, שיעור ג' רבעי מיל, הוא לילה ודאי, ושקיעה זו נקרא באמת שקיעה שני', וגם סוף שקיעה וכנ"ל, באופן כי תירוצו של רבינו תם ז"ל הוא ממש ראוי להאמר גם ע"י הגאונים בעצמם, והוא קילורין לעינים, ומקום הניחו לי מן השמים, ומתאים תירוצו של ר"ת ז"ל שפיר עם המציאות והחוש, וגם שפיר מדוקדק דהתם בפסחים קאמר משקיעת החמה והכא בשבת קאמר משתשקע החמה, משום דבפסחים מיירי מהתחלת שקיעת קרני השמש ולא מהשמש גופא, כי השמש גופא נמצאת עוד על האופק והכא בשבת מיירי לאחר ששקעה כבר גם

אליהו עתיד לפרשו

שאלה: סוף סוף – כל הו"ל עדיין אינו מוכן ע"פ שכלונו!

תשובה: לא לחנם אמרו גדולי ישראל, **שאליהו הנביא עתיד לפרש את דעת רבנו תם...**
ראה לעיל בפרק זה (סוף ענין ח) ציטוט מדברי הגרי"ח זוננפלד זצ"ל.

ואתם קוראים יקרים, נסו נא להבין את הרעיון הנ"ל, ושקלו נא האם היא מוציאה לאור – עכ"פ במקצת – את תעלומת מנהג אירופה.

ענין י. דרכי גישה לר"ת שלא נתקבלו בביהמ"ד

מלבד שלשת דרכי גישה לרבנו תם שנתבדרו בבתי המדרש, ישנם שני דרכי גישה נוספים איך ללמוד את רבנו תם – אשר לא נשאו חן בעיני גדולי ישראל, ואלו הן:

גישת ה'נברשת': רבנו תם דיבר בארצות הצפוניות

היו שהציעו לומר, שדברי רבנו תם שכוכבים בינונים יוצאים בד' מילין – היינו לפי המציאות בארץ צרפת מקום מגוריו של רבנו תם.

אחרים השיבו שגם בארץ צרפת יוצאים כוכבים בינונים בהקדם מן שעה וחומש ואפילו בימות הקיץ. ראה בטבלת זמני הערב שבסוף הספר (ע' 58-59) את המציאות במקום מגורי רבנו תם, ותבין.

ויש שהציעו לומר שכוונת רבנו תם על הארצות הצפוניות – כגון במדינת ליטא – אשר שם מגיע צאת הכוכבים האשכנזי בשיא הקיץ קרוב לשעה וחומש אחרי השקיעה. בשנת תרס"ג הדפיס בירושלים הרב חייא דוד שפיטצר את החלק השני של ספר נברשת, וכתב כנ"ל.

אבל הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל השיב עליו במכתבו (שנדפס בראש ס' נברשת ה"ב), בזה"ל:

...ותירוצו שהוא במדינות הצפוניות לא יתיישבו על הלב. בפרט שגם הוא מודה שבחורף אפילו שם לא יתיישבו דבריו...

שאלה: למה לא יתיישבו על הלב?

תשובה: כי דברי חז"ל מסתמא נאמרו על ארץ ישראל ו/או בבל. ומה גם שבסוגיית פרק מי שהיה טמא מדובר על השיהוי מעלה"ש עד הנץ החמה בעת המלטת לוט מסדום.

'סוף שקיעה' שי

הגה"צ רבי דוד שפירא זצ"ל כתב ש'מקום הניחו לו מן הי הוא בעת שהשמש נעלמת נ'תחילת-שקיעה/שקיעה-רא' נעלמת מעינינו. הגר"ד שפ' במוצ"ש ב-6 מעלות אפילו העיר או הקהילה מודיעים זו

בספר הזמנים בהלכה (ע' שצד

קצת ראייה לשיטה זו קיינו ז"ל: 'משמשקע החמה החמה נראית יותר ברא נראית בראש הכרמל היו מיותר לציין שכל הרא והראיות שהביא בעל ש לדחותו בקל, וכן האחרון חיים עמ' תנט-תסד, אור עמ' סח.)

לאחרונה נתפרסמו ה מפשעווארסק-אנטוורפן זצ"ל

אני הקטן יעקב בראותי יבואו התלמידים ויפסקו כותב כאן על הגליונות ל שהנני אוהב וידיד להרה ולומד בתורתנו הק' מתנו

ובסיום הגהותיו:

...ודע קורא חביב שאני אהוב אצלי יותר...

ובמכתב מורנו הרב יעקב ז' זצ"ל ביקר בביתו, ומו"ה זצ"ל

גישת ה'בני ציון': 'סוף שקיעה' של ר"ת היינו העלמת השמש תחת האופק

הגה"צ רבי דוד שפירא זצ"ל - תושב ירושלים - בספרו שו"ת בני ציון (ח"ב סי' טו), כתב ש'מקום הניחו לו מן השמים' לחדש ש'סוף-שקיעה/שקיעה-שניה' של רבנו תם הוא בעת שהשמש נעלמת מעינינו, ובכדי הילוך ג' רבעי מיל אח"כ הוי לילה. ואילו 'תחילת-שקיעה/שקיעה-ראשונה' הוא כדי הילוך ג' מילין ורביע קודם שהשמש נעלמת מעינינו. הגר"ד שפירא זצ"ל אף מסיק להלכה שאפשר להתיר במלאכה במוצ"ש ב-6 מעלות אפילו לרבנו תם, וזה כבר כולל תוספת שבת - מלבד אם רב העיר או הקהילה מודיעים זמן היתר מלאכה אין לזלזל בו ח"י.

בספר הזמנים בהלכה (ע' שצה) כתב על גישת ה'בני ציון':

קצת ראייה לשיטה זו קיימת בדברי מהר"ח אור זרוע (שו"ת מהר"ח או"ז סי' קפו), וז"ל: "משתשקע החמה הוי בין השמשות, ופי' ר"ת מסוף שקיעה, וג"ל דכשאין החמה נראית יותר בראשי ההרים הוי סוף שקיעה ... אלמא דכשאין החמה נראית בראש הכרמל הוי סוף שקיעה".
מיותר לציין שכל הראשונים ואחרונים הבינו את שיטת ר"ת באופן שונה. והראיות שהביא בעל שיטה זו והנגררים אחריו (שו"ת יצחק ירנן ח"ג) אפשר לדחותן בקל, וכן האחרונים דחו סברא זו הן מגמרא הן מסברא. (ראה ס' אורות חיים עמ' תנט-תסד, אור מאיר עמ' קמה, זמני היום בהלכה עמ' לד-לו, עלה יונה עמ' טח.)

לאחרונה נתפרסמו הגהות שכתב האדמו"ר רבי יעקב לייזער מפשעווארסק-אנטוורפן זצ"ל על גליון הספר 'בני ציון':

אני הקטן יעקב בראתי כי האמת נעדרת בספר זה בענין בין השמשות, ושמא יבואו התלמידים ויפסקו כך הלכה למעשה לענין מוצאי שבת קודש, לכן הנני כותב כאן על הגליונות לתקן ולהסיר מכשול מאחינו בני ישראל. ודע קורא חביב שהנני אוהב וידיד להרה"ג המחבר שליט"א כי הוא ת"ח מופלג חסיד נכבד עוסק ולומד בתורתנו הק' מתוך הדחק ימים ולילות...

ובסיום הגהותיו:

...ודע קורא חביב שאני ידיד ואוהב לבעל מחבר זה, אמנם האמת של תורה אהוב אצלי יותר...
הצעיר יעקב לייזער

ובמכתב מורנו הרב יעקב יצחק ניימאן זצ"ל נמצא כתוב, שהגאון רבי דוד שפירא זצ"ל ביקר בביתו, ומו"ה זצ"ל פלפל עמו הרבה בדבר, אבל הלה עמד בדעתו.

L

הרב יקותיאל זושא זילברשלג

כולל ויזניץ, אשדוד

זמן התחלת ביה"ש, האם נחלקו בזה ר"ת והגאונים

7c א. ידועה הסתירה דבגמ' שבת לה. מבואר דמשקיעת החמה עד צאה"כ הוא מהלך ג' רבעי מיל הזמן זה הוי ביה"ש ואילו בגמ' פסחים צד. מבואר דמשקיעה"ח עד צאה"כ יש מהלך ד' מיל. מכח סתירה זו חידש רבנו תם שבמהלך השקיעה יש שני זמנים הנקראים שקיעה, ובמס' פסחים מיירי "מתחלת שקיעה, דהיינו משעה שמתחלת החמה ליכנס בעובי הרקיע עד הלילה, הוי ד' מילין" ובמס' שבת מיירי "מסוף שקיעה", ומסוף השקיעה עד צאה"כ הוי ג' רבעי מיל, וביה"ש מתחיל מסוף השקיעה.

והנה הראשונים נחלקו בשקיעה הנראית לעיננו האם הוא תחילת השקיעה דר"ת וביה"ש מתחיל רק מכשעה לאחריה או הוא סוף השקיעה דר"ת ומשעה זו מתחיל ביה"ש. ונבאר בעז"ה מח' הראשונים.

ב. ברבינו ירוחם (ח"א דף סה) מבואר דהשקיעה הנראית זהו תחילת שקיעה, שכתב "ותרץ ר"ת דשני שקיעות הן וכו' סוף השקיעה כשמתחלת לצאת מעובי הרקיע ומהלכת מאחורי הכיפה וכו'" עכ"ל, וזה ודאי אינו השקיעה הנראית לנו, ומבואר דסוף השקיעה היינו כשהחמה גמדה ללכת כל עובי הרקיע. וכן מבואר בחי' המיוחס לר"ן שבת לה. שכי "ור"ת פי' דשתי שקיעות הן וכו' והא דהכא

(בשבת) בשעת שנגמר ליכנס כל עובי הרקיע" עכ"ל מבואר כש"כ רי"ז. וכע"ז מבואר בתוס' רי"ד לשבת לד: שכי "ונ"ל לתרץ שאע"פ ששקעה חמה ונעלמה מן העין עדין אורה שולט בעולם וכו' וכשוקעת לגמרי והולכת תחת הארץ מסתלק אורה ומן העולם וכו' ומאי דאמרי"הכא מתפרש משתגמור שקיעתה משמתחלת ליכנס תחת הארץ וכו' וכדברי מצאתי שתירץ ר"ת וכו'" עכ"ל, וכ"כ נכדו הרי"א"ז בפסקיו סוף"ד דבשבת "משמשקע החמה שאינה נראית בעולם כלל... וכבר נסתלק אור החמה... והמדליק ערב שבת יזהר בעוד שאור החמה שולט בעולם" עכ"ל. מבואר מכ"ז שהשקיעה הנראית הוא תחילת השקיעה וסוף שקיעה היינו כששקעה אור החמה לגמרי וכע"ז הוא שי' ר"ת לפירוש הרי"ד ורי"א"ז.

ג. לעומתם מצינו דעת המאירי דשקיעה הנראית הוא סוף השקיעה שכי בשבת לד: "סוף שקיעה ר"ל שנכנסה כולה ומה שאמרו בפסחים פירושה מתחלת שקיעתה כשמתחלת ליכנס והיא נראית עדיין מעט מעט עד שתכנס כולה, ומ"מ גדולי הדורות (הרמב"ן) משתמשים בתחלת שקיעה זו שהיא בכלל תוספת חול וכו'" עכ"ל ודבריו ברורים. וכן מבואר בס' הבתים על הרמב"ם (לרבינו דוד, נדפס מכ"י בניי חשד"מ) ב'בית מנוחה' (עמ' רע"ד) שכתב

"משמשקע החמה מתחלת שקה"ח שקה"ח, לביאור ר' נראית הוא יום ב מח' ר"ש ור"ת ב בזמן שבין תחילת סוף שקיעה נראית וכן מבואר בשו"ת שכי "פי' ר"ת סוף החמה נראית יותר השקיעה" עכ"ל ו קלוזינר (נדפס מכ" שבת) בסוף"ב דשנ מבואר בתוס' הרז לפנינו בשבת לה. דכשהחמה נראית השקיעה ומאז כ דהרא"ש והר"ש ס' הרא"ש כאן ובתוס' וכן מבואר בס' ו ישראל תלמיד הרז (חשד"מ) בהל' יו" הוא מעת התעלם ה והזמן שהוא מעת מערב עד עת ביה' עכ"ל, הרי שביאו השקיעות, הראשון הנראית כשהשמש אלא כשהוא על גון והשני — המתחיל לביה"ש.

ד. וכן מבואר בלשונות רבותינו לרבינו ירוחם פירו שעברה כל עובי ר מעובי רקיע והיינו

אור ישראל

מאגנס ניו יארק

גמול גרש"א שנג' ו איין ? (נד)

מעובי רקיע (שהרי עד צאה"כ עדיין חמה בעובי הרקיע כמבואר בפסחים צד.) ובתוס' הרא"ש שבת לה. כ' דסוף השקיעה היינו אחר שנכנסה החמה "כולה" בעובי הרקיע ולא כתב שנכנסה חמה כל עובי רקיע ונשקע "מקצתה" לאחורי כיפה אלא כ' דנשקע כל החמה מכנגד עינינו.

וכן משמע בתוס' הרי יהודה שירליאון לברכות (נדפס מכ"י בירושלים תשכ"ט) בדף ב: שכי' ד"ביאת אורו" המוזכר בגמ' היינו תחלת שקיעה ואע"ג דביאת אורו משמע כיסוי הגלגל מ"מ ביאת שמש דקרא היינו שקיעת השמש לגמרי עכ"ל, מפורש בדבריו דכיסוי הגלגל אינו אלא בסוף שקיעה ולא מיקרי ביאת אורו, רק תחילת שקיעה מיקרי ביאת אורו ולכך הקשה דלשון ביאת אורו משמע מאוחר טפי מביאת שמשו ואיך אמרי' איפכא.

וכן משמע בתוס' ברכות ב: ד"ה דלמא שכי' ממאי דהאי ובא השמש "ביאת שמש הוא ממש דילמא ביאת אורו הוא דהיינו תחלתה של שקיעת החמה" עכ"ל מפורש דלדעת התוס' תחלת שקיעה אינו ביאת שמש "ממש", והתוס' גם לא ביארו מהו ביאת שמש ממש, דבפשטות כוונתם לשקיעת גוף השמש שהוא שקיעה הנראית (וכ"ה בתוס' ר' פרץ שם "ביאת שמשו ממש"). וכן משמע בתוס' מנחות כ: ד"ה נפסל שכי' "ותירץ ר"ת דמשתשקע חמה משמע סוף שקיעה שכבר שקעה חמה" עכ"ל ולא פירשו מהו סוף השקיעה ורק שכתבו "שכבר שקעה חמה". גם בתוס' פסחים צד. לא פירשו כלום מהו סוף שקיעה. וכל זה מתפרש היטב לדי' המאירי שכוונתם לשקיעה סתם דהיינו שקיעה הנראית. גם בתוס' שבת לה. כתבו סוף

משתשקע החמה הוא ביה"ש, הר"ש כ' מתחלת שקעה"ח ור' יעקב כ' מסוף שקעה"ח, לביאור ר' יעקב כל שזמן שהחמה נראית הוא יום ברור" עכ"ל הרי שלמד מח' ר"ש ור"ת בזמן שהחמה נראית וזה בזמן שבין תחילת שקיעה לסופה, הרי דעד סוף שקיעה נראית החמה וכפי' המאירי. וכן מבואר בשו"ת מהר"ח או"ז סי' קפ"ו שכי' "פי' ר"ת סוף שקיעה, ונ"ל דכשאינו החמה נראית יותר בראשי ההרים הוי סוף השקיעה" עכ"ל והביאו בפסקי ר' מגדל קלוזנר (נדפס מכ"י בשי' הקדמוני' עמ"ס שבת) בסופ"כ דשבת אות באות ע"ש. וכן מבואר בתוס' הרא"ש, וכן בגליון תוס' לפנינו בשבת לה. בשם הר"ש משאנץ דכשהחמה נראית בראש הכרמל הוי השקיעה ומאז מתחיל ביה"ש, אע"ג דהרא"ש והר"ש ס"ל כר"ת כמבואר בתוס' הרא"ש כאן ובתוס' רשב"א לפסחים צד. וכן מבואר בס' מצוות זמניות (לרבינו ישראל תלמיד הרא"ש, נדפס מכ"י בני' תשד"מ) בהל' יו"כ שכתב "זמן ביה"ש הוא מעת התעלם השמש מעל פני האדמה, והזמן שהוא מעת היות השמש על גובה מערב עד עת ביה"ש והוא זמן התוספת" עכ"ל, הרי שביאר לנו זמנם של שתי השקיעות, הראשון — [שאינו שקיעה הנראית כשהשמש בשיפולי הערב למטה אלא כשהוא על גובה מערב — [לתוספת, והשני — המתחיל מהשקיעה הנראית — לביה"ש.

ד. וכן מבואר להדיא כפי' המאירי בלשונות רבותינו בעלי התוס', דהנה לרבינו ירוחם פירוש סוף שקיעה היינו שעברה כל עובי רקיע "ומתחלת" לצאת מעוברי רגיו והיינו ש"מהצת" חמה יוצאת

כל עובי יו. וכפי' שכי' ונ"ל נעלמה מן יולם ופה זה הארץ אי דאמר' משמתחלת יי מצאת' כ"כ נפד' "משתשקע ל... וכפ' ערב שפת ז בעולפ' ראיית הוא נה היינו עי"ז הוא

י דשקיעה שבת קמ"ה ולה ופה שקיעתה דיין מעט יי הדורות זקיעה זו " עכ"ל ובתים על כ"י פמ"ס

פ"ה הי"ד שכוו
אין החמה מהלו
ירוחם כותב לה
אחורי הכיפה, ו

ו. עוד יש לו

לה. שכ' דבגמר

רקיע אז הוא צ

שקיעה, הרי ל

עובי רקיע רק

דבסוף שקיעה עו

הביא הרשב"א

ביאתו משיכת

שנתכסה זריחה

להשתקע ברקיע

לבריות דהיינו מ

יום" עכ"ל, ואנ

גלגל כולו איך

הזריחה קצת אנ

כולו הוי יציאה

מה ביאתו שיר

יציאתו שיתגלה

בעצמו נזהר מי

הירושלמי שית

שיתכסה "זריחה

גלגל, והשתא ז

שיתגלה הזריחה

שקיעה אינו כיס

גרידא. עוד כי

מירושלמי דגרסי

של רקיע ללילה

נמצאת שאין הי

בתקופת ניסן וז

ע"ש בד' הרשו

(מאמר א' מ'מב

איפכא מסתברא

בבוקר ליום נמצא:

השקיעה בעצם. ומכ"ז משמע דס"ל כפי
המאירי.

עוד יש להוכיח מד' הרמב"ן בתורת

האדם (מובא בחי' הרמב"ן בליקוטי

פסחים) ומדברי הר"ן סופ"ב דשבת

שהוכיחו כר"ת מן הירושלמי דגרסי התם

"סוף גלגל חמה לשקוע זהו ביה"ש, הרי

שאינן ביה"ש מתחיל עד שעה שסוף גלגל

חמה שוקע" ע"כ לשונם, ואי הוי סבידא

להו כפי רי"ז אדרבה קשה לר"ת

מירושלמי זה, דלר"ת מתחיל ביה"ש

משעה "שתחלת" גלגל חמה שוקע בעובי

הרקיע כש"כ רי"ז, ועוד היכן יש משמעות

בירושלמי שהלכה החמה כל עובי רקיע,

הרי בירושלמי לא מוזכר ענין עובי

הרקיע. גם קשה על הרי"ד דס"ל שקיעה

אור החמה, דבפירוש איתא "גלגל חמה"

ולא אורה. אע"כ פשוט דס"ל לרמב"ן

ור"ן דסוף שקיעה היינו כשסוף גלגל חמה

שוקע מכנגד עיניו כפי המאירי. וכן

משמע ג"כ מד' רמב"ן שכתב בזה"ל

"בתחילת יציאת גלגל חמה הוא יום

ובתחילת כניסתו אינו עדיין לילה ולא

ביה"ש" עכ"ל. ומש"כ הרמב"ן "תחילת

יציאת גלגל חמה" היינו עלות השחר,

דבעלוה"ש לא נכנס חמה כולה בעובי רקיע

(דמעלוה"ש עד נה"ח הוא מהלך ברקיע

כפסחים צד. ושיערו בהם שיעור עובי

רקיע ונה"ח היינו שהתחיל לצאת קצת

מעובי הרקיע וכנגדו בעלוה"ש התחיל

ליכנס (ברקיע) ותחילת כניסתו דומיא

כתחילת יציאתו דהיינו שלא נכנס עדיין

כל החמה בעובי רקיע, ש"מ מהכא

דתחילת שקיעה לא שקעה כל החמה

וכהמאירי. וכן משמע עוד מד' הרמב"ן

והרשב"א והר"ן ומגיד משנה הלי שבת

שקיעה אחר שנכנסה חמה בעובי רקיע ולא
כתבו "שיוצאה" מעובי רקיע וכ"ז מוכרח
למעין בד' התוס' שכוונתם כפי המאירי.

ה. וכן משמע מדברי שאר הראשונים

שהביאו דברי ר"ת לחלק בין סוף שקיעה

לתחלת שקיעה ולא ביארו מהותם וזה

מורה כפי המאירי, דלפי אי"צ שום

ביאור יותר מזה, דאילו לפי רי"ז צריך

להוסיף ביאור רחב שנדע סוף שקיעה מהו.

ועיין בס' התרומה הלי תפילין עמ' נ"ט,

סמ"ג מ"ע ל"ב, הרוקח סי' נ"א, סי'

השלמה וס' המאורות שבת ל"ה, שכולם

סתמו כנ"ל, ובס' המאורות אחר שכתב

דברי ר"ת סיים בזה"ל "אך הרמב"ם כי

משתשקע החמה עד שיראו ג' כוכבים הוי

ביה"ש ולא הזכיר בזה שיעור אחר לא

מג' ולא מד' נראה שהלך בדרך הרי"ף"

עכ"ל משמע מדבריו דרצה לומר

שהרמב"ם לא הזכיר עד מתי נמשך משך

ביה"ש ולא כתב דברי הגמ' דשבת או

פסחים אבל בזמן התחלת ביה"ש שהיא

שקיעה"ח לא פליג, דלא פליג הרמב"ם ע"ד

ר"ת אע"פ שהרמב"ם סתם דבריו לא פירש

מאיזה שקיעה הוי ביה"ש דמסתמא כוונתו

לשקיעה הנראית, ולפי"ז גם סוף שקיעה

דר"ת הוי שקיעה הנראית. גם הרמב"ן

והרשב"א והר"ן לא ביארו מהות סוף

1. ומש"כ בתוס' רשב"א פסחים צד.

"משתשקע משמע דסוף שקיעה עד שתגמור,

כגון משנכנסה לסוף החלון שהיא שוקעת בו שהיא

כבר אחורי כיפה לגמרי הוי ג' רבעי מיל" עכ"ל,

ולכא"ר משמע דמש"כ "כגון משנכנסה" וכי' הוא

פי' לסוף שקיעה וזה כרי"ז, וזה אינו דפשוט

דמש"כ "כגון משנכנסה" הוא פירוש למש"כ "עד

שתגמור" לכך כתב שהוא אחורי כיפה לגמרי

דלכו"ע אינו פירוש סוף השקיעה רק צאה"כ וז"פ.

פ"ה ה"ד שכולם כתבו שבסוף השקיעה אין החמה מהלכת אחורי כיפה, והרי ר' ירוחם כותב להדיא דבסוף שקיעה מהלכת אחורי הכיפה, וע"כ דפליגי ארי"ו.

ו. עוד יש להוכיח מל' הרשב"א בשבת לה. שכי' דבגמר השקיעה שהלכה כל עובי רקיע אז הוא צאה"כ ד' מיל אחר תחלת שקיעה, הרי להדיא דאינה מהלכת כל עובי רקיע רק בצאה"כ, ודלא כרי"ו דבסוף שקיעה עברה עברה עובי רקיע. עוד הביא הרשב"א דברי הירושלמי "מה ביאתו משיתכסה מן הבריות, כלומר שנתכסה זריחתו מן הבריות והתחיל להשתקע ברקיע אף יציאתו משיתודע לבריות דהיינו משהתחיל ליכנס ברקיע הוי יום" עכ"ל, ואם תחלת שקיעה הוא כסוי גלגל כולו איך ילפי' מינה דכשהתחיל הזריחה קצת אע"פ שלא נראה גוף החמה כולו הוי יציאה הא בעינן דומיא דביאתו מה ביאתו שיתכסה כל גוף החמה אף יציאתו שיתגלה כל גוף החמה, והרשב"א בעצמו נזהר מקושיא זו ופירש דמש"כ הירושלמי שיתכסה מן הבריות היינו שיתכסה "זריחתו" מן הבריות ולא כיסוי גלגל, והשתא א"ש ד' הירושלמי דבעי' שיתגלה הזריחה מוכח מכו"ז דתחלת שקיעה אינו כיסוי גלגל רק כיסוי הזריחה גרידא. עוד כי' הרשב"א דקשה אר"ת מירושלמי דגרסי' אם אמר את ליתן עוביו של רקיע ללילה בין בערבית בין בשחרית נמצאת שאין היום והלילה שוין ותני בא' בתקופת ניסן ותשרי היום והלילה שוין ע"ש בד' הרשב"א, ותמה במנחת כהן (מאמר א' מ'מבוא השמש' פ"ד) דאדרבה איפכא מסתברא שאם ניתן עובי רקיע בבוקר ליום נמצא יום גדול מהלילה שיעור

עובי רקיע, וכדי ליישב תמיהתו זו רצה המנח"כ לשבש הספרים, אך כבר כתב ע"ז במראה הפנים ריש ברכות שקשה לשבש כל ההעתיקות וכ"ה ברשב"א ברכות ג. ולפי מש"כ א"ש דהירושלמי לא ס"ל כר"ת אלא הלילה מתחיל מתחלת שקיעה וזה כשעה קודם שקיעה הנראית וכד' המאירי, ולפי"ז ע"כ צריך ליתן עובי רקיע בבוקר ליום דבהכי הוי יום ולילה שוין מאחר ששעה א' כשנראית החמה שייך ללילה צריך להוסיף ליום שעה א' שאין החמה נראית, ודו"ק.

ז. אלא דצריך להבין מהו "כיסוי הזריחה" ומהו "כיסוי הגלגל", וגם איך אפשר לומר שכיסוי הזריחה הוי שעה קודם כיסוי גלגל. ובספר עולת שבת סי' רס"א פי' דכיסוי הזריחה היינו שאין זורח בכוח וכד' תוס' הרא"ש בשבת לה. שמתחיל אורה להיות כהה. וכן מבואר במאירי שהביא דברי הרמב"ן לזמן התוספת (הבאנו לשונו לעיל) משמע דהבין ברמב"ן כפירושו. וכן מבואר בנימוקי יוסף בשבת לה. שכי' סוף שקיעה אחר שנכנסה החמה "כולה" בעובי הרקיע ואח"כ הביא ד' הרמב"ן בלשונו, הרי דאע"פ שס"ל כפי' המאירי דסוף שקיעה דהיינו שקיעת כל גוף החמה הביא עלה דברי הרמב"ן. וכן בארנות חיים הל' יו"כ (אות ג') כי בשם הרמב"ן דזמן התוספת משעה שמתחיל השמש להשתקע ואינו זורח בארץ עד סוף השקיעה שנשקע "כולו" ברקיע, מכל אלו משמע דהבינו בדברי הרמב"ן דס"ל כפי' המאירי.

ומש"כ הרשב"א דכו"ע בקיאין בשקיעה ראשונה ואין הכל בקיאין בשקיעה אחרונה, אע"ג דשקיעה הנראית הוא

שקיעתה אחרונה, מ"מ אין הכל בקיאים בה אלא העומדים על שפת הים וכדומה, וכן נוטה דבריו שלא כתב "שאיננו בקיאים בשקיעה אחרונה" דלרי"ו אין שום אחד שידע מתי שוקע מעובי רקיע לאחורי כיפה. (ומה שהכריח להרמב"ן והרשב"א ללמוד בדברי הגמ' ארשימשא אריש דיקלי וחמה בראש הכרמל דהיינו זריחת חמה בכוח ולפי"ז נדחקו ליישב ד' הגמ' מה שמשמע בגמ' דביה"ש דר' נחמי' מתחיל משעה שהחמה בראש הכרמל משום דמשמע בגמ' דמאן דבקי בשיעורא דרבנן עושה מלאכה אע"ג דאין שמש בראש הרים ואת"ל כפשוטו איך יעשו מלאכה והלא כבר התחיל ביה"ש, אלא ע"כ הכריחו לפרש דהיינו זריחת חמה בכוח וה"ה מה שאמרו חמה בראש הכרמל.

וכן הבין התויו"ט בדעת השו"ע שהוא כשיטת הרמב"ן שכ' בספרו מלבושי יו"ט על הלבוש על מש"כ הלבוש שתחלת שקיעה שאין השמש נראה על הארץ הוסיף במלבושי יו"ט שאין "כל" השמש נראה רק מקצתו נראה בתחילת שקיעה, וזה כדעת המאירי. וכן הבין גם המהר"ל מפרג (רבו של התויו"ט) בספרו גור אריה עמ"ס שבת שתמה ע"ד ר"ת שאין שיעור השקיעה בעצמה כ"כ גדול לערך שעה אחת, וזה קשה רק לד' המאירי דלרי"ו מגליה למהר"ל מתי מהלכת אחורי כיפה, ואח"כ הביא המהר"ל דברי הרמב"ן ולא עלה ברעתו דלפי הרמב"ן נמצא דלק"מ אר"ת, משמע דס"ל שהרמב"ן נמי ס"ל כהמאירי.

ומש"כ הר"ן שבתחילת שקיעה אין השמש נראה היינו או כפי העו"ש שאין נראה בכוחו, או כפי מיו"ט הנ"ל שאין

כולה נראית. ומש"כ המ"מ הנ"ל דתחלת השקיעה החמה נעלמת ממנו היינו זריחתה בכוח נעלמת. וכן מש"כ העיטור ח"ב הל' מילה (דף נ"א) דתחלת שקיעה הוא משעה שאין נראה ברקיע יל"פ שאין נראה בגובה הרקיע וכמש"כ במצוות זמניות הנ"ל, דהרי העיטור הסביר דסוף שקיעה היינו שכבר שקעה חמה משמע דעד עכשיו עדין לא שקעה וזה כד' המאירי שלא שקעה כולה.

ח. וכן מבואר בספר הישר של ר"ת סי' רכ"א שכ' "משמשקע החמה היינו שכבר נכנסה ברקיע ועברה בעביו של רקיע, ועדיין לא הגיע חמה לאחורי כיפה מכל וכל" עכ"ל משמע דסוף השקיעה אינו שעברה כל עובי רקיע רק עברה מקצת עובי רקיע ועדיין הוא בעובי רקיע, דלרי"ו הל"ל שעברה עוביו של רקיע, והלשון משמע שעברה בעוביו ועדיין הוא בעביו. וכן משמע ממש"כ "שלא הגיע חמה לאחורי כיפה מכל וכל" היינו שלא הגיע כלל לאחורי כיפה ולרי"ו צריך לפרש שלא הגיע "כולה" לאחורי כיפה וזה דוחק.

ט. ולפי דרכו של המאירי יתיישבו כו"כ סתירות בענין זה:

(א) הסתירה בד' ר"י הזקן, שבתוס' פסחים ב. ד"ה והא כתבו בשמו דלפי הנראה שקיה"ח דשבת (לר"ת סוף שקיעה) הוא שעה גדולה לפני צאה"כ ומשמע דדייק בלשונו לכתוב "לפי הנראה" דהיינו לפי ראות עינינו והרי זה לפי הגאונים דלר"ת שעה אחר שקיעה הנראית מלא הרקיע בכוכבים, ובתוס' הרשב"א פסחים צד. הביא בשם רבו דהוא ר"י הנ"ל דס"ל

כר"ת נמצאו דבריו א"ש וק"ל.

(ב) הסתירה בו כתב דברי ר"ת וב הוא כשליש שעה שכוונתו לסוף השקיעה הנראית, ו ולדברי המאירי לי

(ג) הסתירה בי לסמ"ק, דבסוף דתענית הינו גמר בתוס' ר' פרץ ברי סי' רכ"א כ' ז שקיעת החמה וי ומשמע דהיינו שק המאירי גם כאן ל

(ד) הסתירה שהרשב"א והתוס' כתבו בשמו כדעת הל' יו"כ, ואילו ב אל אשקר סי' צ" משקיעה הנראית השקיעה, ולד' המ

ובזה ירווח הרא"ש במס' שבו ר"ת ולא הזכיר המאירי דסתם שק והוא סוף השקיעה

וכן מבואר בע' בסופו שכ' דסוף במערב וכ"פ בר דסוף השקיעה ה האופק ובזה מיוש והחת"ס שיטת ה

כר"ת נמצאו דבריהם סותרת ולפי המאירי א"ש וק"ל.

ר"ת והיראים דס"ל שר"ת היינו כדברי הגאונים ודו"ק.

ב) הסתירה בדי' הסמ"ג, שבעשין ל"ב כתב דברי ר"ת ובלאוין רנ"ז כתב דצה"כ הוא כשליש שעה אחר שקיה"ח ולא פירש שכוונתו לסוף השקיעה, וסתם שקיעה היינו שקיעה הנראית, ולכאוי הוא שלא כר"ת, ולדברי המאירי לק"מ כנ"ל.

י. והמעין בתשו' מהר"ם אל אשקר סי' צ"ו יראה שמקודם עלה בדעתו לפרש שר"ת כמו שפירשם המאירי אבל אח"כ דחה פי' זה בשתי ידיים משום דעגולת החמה שוקעת מעט מעט רק במשך מ' רגע ודבר הנראה לחוש הוא שלא יוכל אדם להכחישו ע"ש שכפל דבריו כמ"פ, ולמד בשי' ר"ת דסוף השקיעה הוא משגמרה ללכת כל עובי הרקיע וע"כ הקשה דלא שייך עובי רקיע אחרי שחזרו חכמי ישראל והודו לחכמי אוה"ע שחמה מהלכת תחת הארץ ולא למעלה מן הרקיע.

ג) הסתירה בדברי ר' פרץ בהגהותיו לסמ"ק, דבסוף סי' צ"ו כ' דשקה"ח דתענית הינו גמר שקיעה וזה כר"ת (וכן בתוס' ר' פרץ ברכות ב: כ' כר"ת) ובריש סי' רכ"א כ' דביה"ש מתחיל משעת שקיעת החמה ולא פירש סוף השקיעה ומשמע דהיינו שקיעה הנראית, ולדרכו של המאירי גם כאן לק"מ.

ומצינו לבעלי פירוש זו בד' ר"ת שגם הם חששו לקושיא זו, דרבינו ירוחם אחר שכתב דברי ר"ת סיים "ואנו יש לנו להחמיר ואסור לעשות מלאכה מתחלת שקיה"ח" אע"פ שהרמב"ן כתב ע"ז דהרחקה יתירה הוא. והרי"ד ורי"א הקשו קושיא זו לר"ת ופירשו בדרך אחרת, ולא מצינו לכל שאר הראשונים שחששו לקושיא זו, והיינו משום דלפי המאירי לק"מ, דהא אינו תלוי בעובי רקיע, ומה שנקטו לשון זה היינו ליישב דברי ר' יהודה בפסחים צד. שמדבר בעובי הרקיע ותו לא מידי. ומה שהקשה שאין שיעור שקיה"ח כשעה רק מ' רגע וכן הקשה מהר"ל מפראג בספרו גור ארי' עמ"ס שבת ג"כ לק"מ עפ"י מש"כ בדרכי משה או"ח סי' נ"ח ד"היודע מעט בחכמת התכונה יודע שהאמת הוא כך ששיעור הנץ החמה דהיינו תחילת זריחת השמש עד שיעלה כל גוף השמש הוא כשיעור שעה א' וכן בשקה"ח גוף שהשמש שוקע בשעה א" עכ"ל, וכ"כ שם מהר"י אבוהב ע"ש, הרי

ד) הסתירה בדי' רב האי גאון, שהרשב"א והתוס' הרא"ש ריש ברכות כתבו בשמו כדעת ר"ת וכ"כ בארחות חיים הלי' יו"כ, ואילו בתשובתו שהובא במהר"ם אל אשקר סי' צ"ו משמע דביה"ש מתחיל משקיעה הנראית, ולכאוי ז"א סוף השקיעה, ולד' המאירי לק"מ.

וכזה ירווח לנו תמיהה גדולה על הרא"ש במס' שבת והטור שהשמיטו שיטת ר"ת ולא הזכירוהו כלל, דס"ל כפי' המאירי דסתם שקיעה היינו שקיעה הנראית והוא סוף השקיעה ודו"ק.

וכן מבואר בשו"ת רדב"ז ס' אלף שנג' בסופו שכ' דסוף השקיעה היינו כששוקעת במערב וכ"פ בתשו' חת"ס א"ח סי' פ' דסוף השקיעה היינו סוף שקיה"ח לתחת האופק וכזה מיושב מה שהשמיטו הרדב"ז והחת"ס שיטת הגאונים ולא כתבו רק מחי

זלת
זתה
הלי
שעה
ובה
:ל,
וינו
גדין
קעה

ר"ת
זינו
של
:יפה
אינו
קצת
קיע,
קיע,
הוא
הגיע
שלא
פרש
וזה

ישבו

תוס':
דלפי
יעה)
שמע
היינו
גונים
מלא
חכים
דס"ל

הרב יחיאל רוזנב
יוניאן סיטי

בדיני צי

כתב הרמב"ם בפ
ו"ל וכיצד הוא תפ
מתפלל בקול רם והכ
כן בפחות מעשרה
ושליח ציבור אחד כ
שכבר התפללו ויצאו
להם לעשרה והוא ש
התפללו ע"כ. נר
שלעשרה יש להם
בחוך בני ישראל ו
(ומה"ט פסק בשו
בשביל אחד יכולים
להוציא יד"ח וכשי
מ"מ לענין תפלה בצ
רוב העשרה שמתג
הרב בסי"ט ס"ט ס"
גמור ומתפללים בל
כתב שם בכסף מש
אשכחן דרובו ככולו
דף כ"ב עיי"ש, ו
כמתפללים.

היוצא מכ"ז שרוב הראשונים מפרשים
את דברי ר"ת כמו שהבינם המאירי דסוף
שקיעה הוא שקיעה הנראית ומשעה זו
מתחיל ביה"ש, ולא כשי' הרי"ד וריא"ז
ור' ירוחם וחי' המיוחסים לר"ן דסוף
שקיעה הוא כשעה אחר השקיעה הנראית.²

יא. ואגב אעיר הערה קטנה על מה
ששמעתי שיש הנוהגים שבחור"ל עושים
מלאכה בער"ש אחר שקיעה הנראית ובא"י
עושים מלאכה קודם השקיעה של ר"ת
(לד' הרי"ד הרי"ו הנ"ל), הנה הנוהגים כן
סותרים את עצמם, דאם קיי"ל דפי' הגמרא
הוא כר"ת הנ"ל איך מקילים בא"י ואם
הפי' הנכון בגמרא הוא כד' הגאונים (שלפי
המאירי ורוב הראשונים הנ"ל הוא גם שי'
ר"ת) איך מקילים בחור"ל לעשות מלאכה
אחר שקיעה הנראית דהרי כבר התחיל בין
השמשות, וע"כ צריכים ליוזר שלא לעשות
תרי קולי דסתרי אהרדי.

2. הערת המערכת: כבר העיר כן הגאון הגדול
רבי דוד שפירא זצ"ל בספרו שו"ת בני ציון חלק ב
סי' טז. אולם מלשון הרב בעל התניא בסידורו
והגר"א בביארו משמע להדיא שר"ת והגאונים
חלוקים בדעתם.

שאינן כאן מקום לקושיא מן החוש דתלוי
בחכמת התכונה (ועי' בחי' הר"ן פסחים
מ"ט: דרבתינו בעלי החוסי' היו בקיאים
בחכמה זו ע"ש).

וכן מבואר בתשו' מהרי"ל החדשות
סי' ל"א ששאל השואל מן מהרי"ל בזה"ל
"הורינו מורינו, כי באיטליה של רומי
הורה א' שלאחר שנסתר כל החמה מעיניו
קרי תחילת שקיעה לפר"ת, ור"ל זה לפ"ד
הרמב"ן ואני תמהתי ע"ז, וקצת הי' ג"ל
דרבתינו תלו שיעור שקיעה"ח בראות העין
כשהחמה מתחלת להתחסר מעט מעט
מראות עינינו כי ע"פ התכונה א"א לומר
שתחת שקיעה הוא לאחר שכל גוף החמה
נסתר מעינינו, עכ"ל, ומדבריו למדים
שהיה פשוט לו ולכל בני המדינה כפי'
המאירי עד ששמע שמועה מאיטליה
(ואולי נמשך זה מימות הרי"ד וריא"ז
שהיו רבני איטליה). וכן מצינו לחכמי
איטליה שלמדו כדברי רי"ז כגון המזרחי
בתוספתיו לסמ"ג עשין ל"ב שפירש סוף
השקיעה שיתחילו לצאת מחלונה ללכת
אחורי כיפה שכבר עבר כל עובי רקיע,
וכ"פ הרלב"ח בהל' קדה"ח פ"ב. אבל
לחכמי אשכנז הי' פשוט כד' המאירי
וכש"כ לעיל מהד"מ ומהר"ל וכדו'.

היום אם בקולו תשמעו

נראה לי הרמז בזה שחודש מנחם אב הצירוף שלו הוא הסכת ושמע
ישראל היום הזה, כי הנה נודע מה שהשיב אליה-1 הנביא אימתי בא
משיח היום אם בקולו תשמעו, וידוע דהחודש הזה מסוגל שיבא משיח
כדאיתא במדרש שמשח נולד בט' באב, ואם יעשו ישראל תשובה אז
תיכף יבא, ע"כ מרומז בזה הצירוף "הסכת ושמע" כלומר שיעשו תשובה,
ואז היום הזה וגו' שיבוא ביום הזה.

(גנזי ישראל, מטרת)

והנה העולם נ
מקום שיש שם ש
התפלה ואומר כל
לפי הנ"ל נלע"ד
שהשכר התפל
צבור כלל, דפשוט
להם שוב חשיבות
ורק כשהם הרוכ א
להדיא בתשו' התם

ספר

מִנַּח יוֹמָא

על ענין בין השמשות

מאת

מנחם (מענדל) געטינגער

רב דק"ק צעירי ישראל ד'וועסט סייד, נוא יארק

נשיא, "עזרת תורה", נוא יארק-ירושלים

וישמעו את קול ה' מזהלך בנן לרווז היום

(בראשית ג, ח)

וישמעו ית קל מימרא דה' א' דמהלך בנינתא לבנוז יומא

(אונקלוס שם)

מִנַּח יוֹמָא

מבוא

המחבר והרמ"א, בהסכם עם שיטת רבנו תם, ושום אחד מן נושאי כלי השלחן ערוך הקדמונים אינו חולק בדבר עד שבא הגאון הגר"א שדבריו מתקבלים היום כדברי אחד מן הראשונים והרבה להקשות על דעתם של המחבר ורבנו תם וכו' למסקנא בשיטה אחרת בכל הענין של בין השמשות ושיטה זו של הגר"א היא שנודהתה על ידי אחרוני האחרונים כשיטת הגאונים שבאה לידי הבלטה בתשובות מהר"ם אלאשקר, והשיטה האחרונה הזאת היא שקובעת כהיום. הנה את ההלכה ברוב קהילות ישראל בקביעת הזמן במוצאי שבת ויום טוב ויום הכפורים, והרבה התפלאתי על הפליאה הזאת הפלא ופלא, וכמדומני שאין דוגמתה בארבעה חלקי שלחן ערוך בשום הלכה אחרת, הלכה שנוגעת בספק איסור סקילה שנפסקה באופן בהיר על ידי המחבר בלי ניגוד מן הרמ"א ונושאי כלי השלחן ערוך הקדמונים ולמרות זאת שלא תקובל על ידי רוב (ואפילו יהיו רק הרבה מהם) כלל ישראל שכבר קדשו את השלחן ערוך בתור סוף ההוראה להם בדרכם ובחייהם הרוחניים.

ואמנם כבר אמרו על כלל ישראל "אף על פי שאינם נביאים הם בני נביאים הם", ואחרי עיון בסוגיא חמורה זאת

76 נדירה היא הסוגיא שקבלה כל כך תשומת לב כמו זו של בין השמשות. ועם כל זאת נראה לעניות דעתי שהשורה האחרונה בענין זה עדיין נתנה להכתב, ובפרט בשיטת רבנו תם.

ותנה אחר העיון בדברי רבנו תם כפי שהם מובאים בתוספות בש"ס ובספר הישר לרבנו תם, ואחר העיון בדברי הראשונים שנושאים ונותנים בדבריו וגם בדברי האחרונים שהרכו לעיין ולבאר בדברי רבנו תם ודברי החולקים עליו, נוכחתי לדעת שהעמיסו על דברי רבנו תם ועל שיטתו דברים ודעות שלא עלו על דעתו ולא הזכירם כלל, עד שמתוך ההוספות שהוסיפו על דברי רבנו תם באו אחרים לזהות את ההוספות האלו כאילו הן של רבנו תם עצמו והרכו להקשות עליו מדברי הגמרא במקומות שונים וגם מן המציאות של הטבע לפי ראות עיניהם עד שבאו לחלוק לדינא על רבנו תם ושיטתו בבין השמשות וגם הצביעו על גאונים קדמאי שכאילו הם כבר תפשו בשיטה אחרת בבין השמשות בניגוד לשיטתו של רבנו תם.

ומה מאד מפליא הדבר - הלכה פסוקה בשלחן ערוך, ותיאום הדעת בין

נוכחתי לדעת שמנהג ישראל תורה ואין שום סתירה בין שיטת רבנו תם והשלחן ערוך מצד אחד ומנהגם של רוב ישראל מצדה שני ואף אם אינם מאלו ששוהים שבעים ושתיים דקות אחרי שקיעת החמה במוצאי שבת עד שמבדילים בין קודש לחול. וגם לא היה שום הבדל מעשי בין רבנו תם והגר"א למרות ששיטתם ההגיונית בבין השמשות משונה היא איש לפי דעתו. ← ואילו היו רבנו תם והגר"א נפגשים בחיים ובזמנם במקום אחד לא היה שום מחלוקת ביניהם בנוגע לקביעת הזמן באופן מעשי בערב שבת שמאז צריכים להמנע מעשיית מלאכה וגם במוצאי שבת היו מסכימים פה אחד על קביעת הזמן אימתי מותר בעשיית מלאכה.

ובעיקר מטרתי כאן היא להחזיר שיטתו המקורית של רבנו תם על מקומה כמו שהוא בעצמו כוון להביעה ובלי תערובת דעות אחרות שנתוספו על דעתו על ידי הרחבת דברי רבנו תם עצמו. L

כשנעניין היטב בדברי רבנו תם עצמו בתוספות המביאות דבריו כש"ס ובספר הישר נראה שהוא בעצמו לא דבר על שתי שקיעות. הוא רק דבר על תחילת השקיעה וסוף השקיעה. אמנם כן הוא, לא נוכל להתעלם מן המאורע הזה של שתי שקיעות ולא מן רבנו תם נובע רעיון זה של שתי שקיעות אלא מן הגמרא עצמה בתחילת מסכת ברכות - ביאת השמש וביאת האור. ודוקא הגאונים וגירסתם שם בגמרא (ואולי אפשר להוכיח, כמדומני שכן הוא, שכתוך הגאונים ההם שפירשו את הגמרא בתחילת מסכת ברכות לפי הנקרא שם "גירסת הגאונים", היו מאלה

שהצביע עליהם המהר"ם אלאשקר כאילו הם בעלי פלוגתא של רבנו תם בענין של בין השמשות) מבליט ביותר את הרעיון הזה של שתי שקיעות. איך שיהיה, הענין והמהות של שתי שקיעות אינם נוגעים בכלל לשיטתו של רבנו תם. בין אם ישנם ובין אם אינם ואין לנו אלא שקיעה אחת, זאת אומרת - אותה שהיא לעיני בני אדם על הארץ כשהשמש נעלמת מן העין תחת האפק, מתפרשים דברי רבנו תם היטב היטב. ונבוא על אמיתת כוונת רבנו תם אחרי ומתוך ביאור דברי הגמרא בענין של בין השמשות במסכת שבת נצטט מלה במלה את דברי הגמרא והביאור יבוא כחצי רבוע. אבל קודם שנבוא להבנת רבנו תם בדברי הגמרא הזאת הבנה זאת שבא אליה במסקנתו ובתשובתו לתירוץ על קושייתו בסתירת גמרא זו עם הסוגיא במסכת פסחים - צריכים אנו לתקוע יתד שאותו לקח רבנו תם כיסוד לכל הבנתו ותפישתו בענין של בין השמשות בניגוד להבנת הרב ר' אליעזר ממיץ בספר יראים שלו, והיינו, דבין השמשות שהוא ספק יום וספק לילה, ועל אחת כמה וכמה הזמן שהוא לילה ודאי, אין התחלתם מנקודת שקיעת החמה. (במלים "שקיעת החמה" אני מכון כאן ולהלן על ה"שקיעה הראשונה" המורגל בפי המפרשים הראשונים והאחרונים) במבט זה עומד רבנו תם בניגוד להר"א ממיץ שסובר שהזמן של ודאי לילה מתחיל מעת שקיעת החמה והזמן של בין השמשות הוא לפני שקיעת החמה. וגם מתנגד מבט זה של רבנו תם את שיטתו של הגר"א שהזמן של בין השמשות מתחיל מיד מנקודת הזמן הראשונה של שקיעת החמה. ובאמת שיטה

זאת של הגר"א חדש למרות כל מה שנאמו שיטה זאת לגאונים אלאשקר שאמר כן, מכל ההוכחות שהגאונים הקדמונים בשיטתו שאין הזמן מתחיל בנקודה זו החמה. ולא שמעו הראשונים שחלקו ושתיקתו של הגר"א שקדמו אותו בשי בעצמו הבין שלח"ט בחולקו על השלחן בענין של בין השמש הביא שום זכרון לר תופש בשיטתם. וכ להגר"א ואיך לא הזכ שקדמו אותו בשיטה הגר"א את המהר"ם משום שלא הסכים הקדמונים והפוסקים חלקו על שיטת רבנו כל הפוסקים והמפרש להמציא שום שיטה השמשות אחרת ו איך שיהיה, נראה לי לכנות שיטת הגאונים. ועפר אני ת: שהסכימו לזהות שני הגאונים, אמנם תור צריכים ומה שלמדת הוא ששיטת הגאונים לכל וכפי שהתחיל להצביע עליה אינה ב כן היא נמצאת, מובי

הלכות שבת

אוצר החכמה

מחיר 5234567

בשבת

קיצור הלכות שבת
במקורותיהם וטעמיהם

חלק רביעי

חובר וסודר בעזר החונן לאדם דעת ע"י

משה מרדכי קארפ

מח"ס "משמרת מועד" ו"הלכות חג בחג"

מהדורה מחודשת ירושלים תשע"ו

printed from Otzar Hahochma www.otzar.org

והוי לילה, והיינו דהרגע דהמשך היום נקרא שקיעה"ח וע"ש שכ' דג' שקיעות הן ויתבאר להלן.

ביאור ש"י ר"ת בגדר שקיעה הא' שהוא קודם שקיעת גלגל החמה

ד' יג) ודלחיינא להכי אף דברי ר"ת → מתבארים כמין חומר, דמעולם לא אמר ר"ח דשקיעה הא' היינו בשקיעת גלגל החמה, דרק המהר"ם אלשקר הוא שפירש לשקיעה זו, ומעולם לא הוזכר זה בדבריו, והדברים מוכרחים שהרי הרמב"ן הביא ראיה לשי' ר"ח ששקיעה הכונה שקיעה ^{החמה} ב' ולא שקיעה ראשונה ממה שאמרו בירו' דצטוף גלגל חמה שוקע הוי לילה, הרי דהיינו רק צטוף השקיעה, והמהר"ם אלשקר דחה בפשיטות דאדרבה זהו שקיעה א' שצטוף עיגול החמה שוקע וכל זמן שנראה קצת מהעיגול אין כאן שקיעה, ואם הרמב"ן היה מפרש ששקיעה א' היינו תחילת השקיעה דהיינו בשקיעת עיגול החמה צודאי לא היה מביא ראיה ממקום שמפורש להיפך, אך האמת יורה דרכו דר"ח לא צא להפוך עלינו חת השמועות ולהרחיק המציאות דציהשמ"ש דמס' שבת שהרי סימניה מפורשים פני מורח מאדימין והבסיף וכוכבים, רק הוקשה לו ממס' פסחים דמצואר שס דיש הפרש ד' מילין צין השקיעה ללא"כ, וציאר דהיה דפסחים אינה השקיעה המדוברת כלל אלא היא תחילת השקיעה, ואין הכונה לשקיעת גלגל החמה מעיינינו

[וצוה מתפרשים היטב גם דברי הרמב"ם צפ"ג מחפלה ה"ד: "ויש לו להתפלל אחת עד שתשקע החמה כו' חפלת הערב אע"פ שאינה חוצה זמנה מתחילת הלילה עד שיעלה עמוה"ש כו' המתפלל חפלה קודם זמנה לא ילא יד"ח ויש לו להתפלל חפלת ערבית של לילי שבת קודם שתשקע החמה לפי שחפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה" הרי דתחילת הלילה שכ' אלא ערבית ושקיעת החמה א' הם, [ורק צק"ש הלריך אחר לה"כ] וע"ז כ' דזמנה מתחילת הלילה ומ"מ צע"ש יכול להתפלל קודם השקיעה שזה קודם תחילת הלילה, ועל כרחק הוא כן דכבר הוכיח הגר"א צביאורו סי' רל"צ דכשכלה זמן מנחה מתחיל ערבית ואי זמנה עד השקיעה א"כ זמן ערבית מהשקיעה, ומהו שכ' תחילת הלילה אלא ודאי כונת הרמב"ם צמס"כ שקיעת החמה היינו משחשיכה שזהו תחילת הלילה והן הן דברי הגאונים שהוצא צמרדכי וצמר"י פ' חפה"ש דזמן ערבית מהשקיעה והציאו הגר"א צסי' רס"א וציאר הדמשק אליעזר שס דהיינו אחר ג' רבעי מיל מהשקיעה שזה נקרא ששקעה החמה וכמשנ"ת].

1234567

ולמדוד ממנו ד' מילין אלא גדר אחר לגמרי וכמו שיתבאר.

והנה מלכד שאף א' מהראשו לא ציאר דהיינו שנעלם הגלגל מעיינינו הרי גם לשונם צרור מילולו, כאשר נציא לשונות כולם יחד נראה שהא' משלים ומבאר את השני דהיינו "משעה שהחמה רוצה ליכנס צרקיע ומתחלת ליכנס ונראים מעט מעט ואור השמש כהה ואינה זורחת צארץ", והיינו כשהחמה מתחילה צתהליך שקיעתה כלפי מערב ורוצה ליכנס ואז נחלש אור השמש ואינו זורח צבת וזמן זה הוא קודם שנכנס גלגל החמה שהרי החמה קודם שקיעתה כבר אדומה ואינה זורחת צבת וכמ"ס רש"י צבת קיח:, וכבר קודם השקיעה כשנוטה למערב נחלש כח זריחתה ומאדמת ונראים שהיא רוצה ליכנס צרקיע [או צכדור לחכמי אזה"ע]. וצוה נראה דאין סתירה ומחלו' כלל צמציאות צגי' צפסחים צה. אם ד' מילין משקיע"ח עד צה"כ או ה' מילין, דצה"כ מוסכם לכ"ע, והנידון הוא על אחז רגע אמרו שהיא כבר צתהליך שקיעתה, דהגורס ה' מילין מקדים מהלך מיל דכבר אז החלה צתהליך שקיעתה כלפי מערב.

וצאמת שזהו כעין פי' היראים צשקיעת החמה אלא דליראים זהו שקיעת החמה דמס' צבת שאז מתחיל ציהשמ"ש, ולר"ת הריא דצבת צסוף השקיעה קאמר, אך לכ"ע זהו הכונה דשקיעה הא' דפסחים והיראים גרים ה' מילין ומפרש

וזה לשון ר"ת צספר הישר סי' רכ"א "ולא חימא משעה שרוצה החמה ליכנס צרקיע דמאז הוא מתחיל ליחדם אלא משחשקע החמה כשכבר נכנסה החמה צרקיע ועברה עוציה כו", הרי דגדר שקיעה זו הוא צשעה שהחמה רוצה ליכנס צרקיע.

וצמאירי צבת לד: "ומה שאמרו צפסחים משקיעת החמה עד צה"כ ד' מילין פירושה מתחילת שקיעתה כשמתחלת ליכנס והיא נראית עדין מעט מעט עד שצכנס כולה".

וצחורא"ש צבת צס: "ומי' ר"ת שיש מילוק צין משקיעת החמה וצין משחשקע החמה דמשקיעת החמה משמע מתחילת שקיעה שמתחלת החמה ליכנס צעוצי הרקיע "ומתחלת אורה להיות כהה" ומאז ועד צה"כ יש ד' מילין" וכן צחורא"ש צרכות צ: "דילמא ציאת אורו הוא כלומר תחילת שקיעתו של שמש שנכנס הגלגל צרקיע ואור השמש כהה ועדין יש שהות ה' מילין עד שיהא כולו נכנס צרקיע".

הרמב"ן צתוה"א [נד' צרמב"ן צח"א צליקוטים מתוה"א על צבת] כ': "אלא ש"מ שקיעה"ח האמור צפסחים היינו תחילת שקיעה"ח משעה שאינה

"משמרתחלת לשקוע שנוטה מעט ומכירים העולם שרובה ליכנס בעובי הרקיע כו"י ע"ש, אבל עכס הדין דשקיעה הא' הוא קודם שמתכסה אור החמה מעיינו מוסכס.

ישוב מנהג העולם לשי הגאונים ור"ת

(יד) וזוה א"ש היטב מה שנראה במליאות ונהגו כן בכל המקומות מקדמת דנא שאמר צ' ג' מילין מהשקיעה דידן שהכסיף העליון ותחתון לגמרי ועשו מלאכה כמעט בכל חפלות ישראל ואף במקומות שעשו מלאכה אחר השקיעה צע"ש מ"מ לא המתינו עב' רגעים לנחת הכוכבים, ואף צא"י אחריה דמרתן הצ"י העידו מגדולי הפו' דאחר צ' ג' מילין עשו מלאכה [גו"ר וצרכ"י נחפה בכסף ועוד], ולמשנ"ת אין זוה סחירה לשי ר"ת דליח מאן דפליג על שעורי ההכסיף שבגמ' אלא דשקיעה הא' היא כמיל וחצי קודם לשקיעה דידן וכמשנ"ת.

וביסוד זה מיושבות קו' רעות שהק' על ר"ת מן המליאות דהכסיף וכוכבים דר"ת לא צא לשנות סימנים אלו כלל, ורק צא לצאר כונת הגמ' בפסחים דשקיעה אחרת היא וראשונה היא. וכמה הדברים מדוייקים דהרמב"ן צתוה"א

כשצא ללמוד מדברי ר"ת לדינא, לא צא ללמוד אימתי כניסת שבת ויציאתה אלא כולו מיירי רק לענין זמן חוספת שבת, וזל"ש: "ומהו הזמן הזה שעשתה אורו חורה חוספת והזהירה עליו בעשה וראיתי לר"ת פי' נכון צסוגיא כו' ולפי דבריו ופירושו זה אני אומר דמשעה שהתחיל השמש להשתקע עד זמן ציהשמ"ש הוא בכלל חוספת מחול על הקודש ע"ש] והיינו שמר"ת למד הרמב"ן זמן חוספת שבת שהוא משקיעה הא', דזהו זמן החוספת כשרואים שהחמה רובה ליכנס ברקיע ואורה כהה ואינה זורחת ככה על הארץ ומגיע זמן כניסת יום הצא, אבל מעולם לא צא ללמוד ממנו עיקר זמן ציהשמ"ש ולא היה לו ספק לרמב"ן צוה וגם לא היה מחדש דבר כזה על סמך פיר"ת נגד המקובל ו"צ.

גם הש"ע כשהביא דינו של ר"ת צסי' רס"א לא צא ללמד רק מתי הוא זמן חוספת ולא צא ללמד על עיקר זמן הכנסת השבת אלא צדרך אגב. אבל לעולם זמן צה"כ וחשכה פשוט להמחצר ואין ספק צוה ולכן גם צהלי' מילה פשוט לו דצג' כוכבים הוי לילה גם כשהזהיר הרקיע, דהני סימנים לית מאן דפליג צוה כלל, וכל הנידון רק אימתי היא שקיעה הא', אבל סוף השקיעה ידוע דהיינו החשכת השמש וכמשנ"ת.

שהמנהג לפרוש ממלאכה
מביאת גלגל השמש לכ"ע

טו) ולמשנ"ח זכינו דהזמן שנהגו
במפונות ישראל להוליך שבת אחר ב' ג'
מילין מכוון בין אליבא דהגאונים בין
אליבא דר"ת ואין כאן שיטה אמלעית
צוה. ואמנם גם מה שנהגו להחמיר
לפרוש ממלאכה כבר מהשקיעה הנראית
בזדאי מכוון הוא, דלשי' המהר"ם אלשקר
זוהי שי' הגאונים, וגם הביא שם מהרנ"ג
והר"א בן הרמב"ם דס"ל דעם שקיעת
עיגול החמה הוא ציהשמ"ש, ושפיר י"ל
שנהגו כשיטתם וכן פי' המהרלצ"ח בפ"צ
מקיה"ח בדעת הרמב"ם, אלא גם
למשנ"ח צשי' הגאונים ור"ת מ"מ לכ"ע
יש לפרוש לדין ממלאכה משקיעה דידן,
וכ"ה להדיא ברי"ו נחייב יב' ח"א אחר
שהביא שי' ר"ת "ואנו יש לנו להחמיר
ואסור לעשות מלאכה מתחילת שקיעת
החמה כדאמר רבה לבני מחוזא אחון
דלא קים לכו צשיעורא דרצנן צעוד שיש
חמה צראשי דקלים הדליקו הנר". וכיו"צ
כ' הרמב"ן צמוה"א "והא דאמרי' החם
אדשימשא אריש דיקלי אחלו שרגא
הרחקה יתירה היא לחוספת משום דלא
קים להו צשעורא דרצנן". וצמאירי שבת
סס "מי שעומד במקום שאינו יכול
לעמוד על שיעור חכמים צענין הדלקת
נר שבת צריך שידליק צעוד השמש נראה
צמהומות הגזוהיס".

וצטור קי' רס"א "ומי שאינו צקי
צשעור ציהשמ"ש ימהר להדליק כו' צעוד
שהשמש צראשי האילנות". ואע"פ
שהרשב"א ור"ן שס כ' דכ"ו רק למי
שאינו צקי צשעורי חכמים, אין ספק
לדידן הוא לכ"ע בכלל אין צקיאין
צשעור חכמים כיון שאין לנו מסורת
צרורה צגדר שקיעה"ח וההכסף מצד
הפלוגמות הגדולות שנחלקו צוה [אלא גם
לדין אין מלוי כלל צשעור המילין
והסתלקות השמש מעינינו אלא צהחשכת
השמש שזהו גדר שקיעה"ח ופשוט שאין
אנו צקיאין צוה], ולכן כ' צרי"ו לדידן
יש להחמיר ואסור לעשות מלאכה כבר
מתחילת השקיעה. [וכ"ו אף להפ'ו
כר"ת]. והוה הטעם שכ' הצ"ח דאף
שנהגו להקל כר"ת מ"מ מנהג הזקנים
ואנשי מעשה והרצה צע"צ נזועים לקבל
שבת מוקדם ע"ש.

והנה כ"ו לשי' ר"ת וסייעתו
וכמשנ"ח שאין לזה סחירה מהגאונים
והרי"ף ורמב"ם, ואמנם שי' המהר"ם
אלשקר עצמו וע"פ פשטות הרנ"ג
והר"א בן הרמב"ם דמסילוק עגולת
השמש הוא כבר ציהשמ"ש, וכן הבין
המהרלצ"ח ברי"ף ורמב"ם. ואע"פ
שרבים נחלקו על דצריהם צהצנת הרי"ף
ורמב"ם וכמ"ש הרדצ"ו צח"ד רפ"צ
והשלט"ג פ"צ דצבת ועוד, מ"מ שיטתם
צוה נחצולה. L

אכלי כהנים תרומה עד לה"כ היינו לר' יוסי, ומה לאזעיא שס ביאת שמשו או ביאת אורו ביאת אורו הוא משקיעה שלישיית דפסחים שהוא ד' מילין אחר שקיעה שאז בזה האור לגמרי כו' וס"ל לר' יוסי דבג' כוכבים הוא שקיעת השמש שאז נשקע היטב והתו' דחקו לשיטתם" עכ"ד.

והנה הגר"א לא פליג אר"ת בזה בזה דיש ב' שקיעות או תחילת שקיעה וסוף שקיעה, ולהגר"א הרי איכא ג' שקיעות, שקיעה א' היא ביאת השמש, שקיעה ב' היא שקיעת האור, שאז נשקע ניצוץ חמה ונשקע אורה מלהאדים, דהיינו סוף ההאדמה ותחילת ההשחרה, שזה נקרא סוף השקיעה הא', ושקיעה הג' שהיא ביאת האור שאז נשקע האור לגמרי. וזה להדיא ללא כמחרס אלשקר דפליג אר"ת בזה גופא דאין ב' שקיעות וכמשנ"ת לעיל או' ד' ולהגר"א הלכה כחכמי ישראל]. והוסיף הגר"א דגם ר' יוסי ס"ל לשם שקיעת החמה דבכל הש"ס מצויר דזהו זמן הלילה, אלא דלר' יוסי שקיעה"ת הוא בהכסף העליון והשווה לתחתון שאז בכהרף עין הוא ציה"ש שלג, ושקיעת ניצוץ החמה חשיב שקיעה לר' יוסי. ולכן בכ"מ שהוזכר משתשקע החמה לר' יוסי מחפרש משקיעת ניצוץ החמה, וכן דם נפסל בשקיעת החמה לר' יוסי הוא בשקיעת ניצוץ החמה. כך שלר' יוסי

74 שי הגר"א בביהשמי"ש ובגדר שקיעה"ח

עו) ומה שראוי לעמוד בזה הוא על שי' אדונינו הגר"א שזו באמת שיטה לעצמה והוא לא ^{לדעת החכמה} בנה כלל יסודו ע"ד הגאונים או הרי"ף ורמב"ם למהר"ם אלשקר אלא צעיקר צביאור הסוגיות. וקושיות רבות שהקשינו על המהר"ם אלשקר אינן קו' כלל להגר"א, ויש בזה נפק"מ טובא לענין חפלת המנחה אחר השקיעה להגר"א.

וז"ל הגר"א בס"י רס"א: "ולפי מש"כ מתחיל הציהש"ש תיכף בשקיעה"ת וזהו זין השמשות זין ביאת השמש להתחלת ביאת האור שהוא בהכסף שאז נשקע אורה מלהאדים וכן דם נפסל בשקיעה"ת וכן אין להתפלל מנחה או ו"ש לייט אמאן דמללי עם דמדומי חמה ואילו לדברי התו' עוד היום גדול וכן אז יתחיל שבת ו"ש וצ"ה ממירין עם השמש ותוספת שבת לית להו כמ"ש התו' פ"ק דר"ה כו' אצל אחר העיון נראה לי העיקר שאין לזוז ממנו כו' אלא דג' שקיעות הן א' התחלת השקיעה והוא ציהש"ש לר' יהודה והשני סוף [השקיעה] שהשמש מאדים ומכסף שאז נשקע ניצוץ חמה והוא צה"ש דר' יוסי אחר צה"ש דר' יהודה תיכף והוא לה"כ דאמר שמואל כו' ומ"ש בריש ברכות דלא

ציהשמ"ש", וכ"כ הרמב"ן צהוה"א אחר שהציא שי' ר"ת "וצשלמא אליבא דר' יהודה לא קשיא לי דאמר השחיר העליון והשוה לתחתון לילה כו' אלא ש"מ משעה שהשחיר העליון והשוה לתחתון מופלג מעט מזמן לה"כ". [ומקורו בירו' פ"ק דצרכות הושרו פני העליון והתחתון לילה] ואמנם ברשב"א לד: כי דהכסיף היינו שנסחלקה האדמומית, וזוהי גם שי' הגר"א כאן דבסילוק ניזולות האדמומית נקרא הכסיף, [והרשב"א לשיטתו דהניח שי' ר"ת צ"ע מהירו'], ועי' צצה"ל סי' רצ"ג שכי' דהכסיף היינו שנסחלקה האדמומית דאם הכונה השחיר הוא לוקח זמן רב ע"ש, ונראה דזהו באמת יסוד הפלוגתא בזה. וע"ש צצה"ל שהציא מהערוך דהכסיף היינו הלצין, ואמנם אינו מוכרח דהרי הערוך מיירי שם לגבי ראש הדד, ושם צעי' הלצין דהכסיף היינו נשתנה מראהו, ואדרבה לגבי ציהשמ"ש הציא שם מירו' דהשחיר פני העליון והתחתון הוא לילה, [והצה"ל נדחק דהירו' פליג אצצלי, וכ"ז תימה דא"כ הו"ל להערוך להציא גמי' דידן וע"ז להציא הירו', ולא להציא רק הירו' וליטן לנו להצין מעצמנו הצצלי ועפ"ז לפרש שהירו' מולק, ואף שכי' הערוך דהכסיף היינו הלצין אין כאן סתירה כלל דהכסיף היינו נשתנה המראה וצדד היינו הלצין וציהשמ"ש היינו השחיר].

מתאחר זמן הדלקת נ"ח או זמן שקיעה"ח דתענית צג' רבעי מיל מלר' יהודה. וזה הוא שנחלק הגר"א על ר"ת, דלר"ת זמן ציהשמ"ש הוא מקוף שקיעה והיינו משקיעת האור ולהגר"א הוא מתחילת השקיעה דהיינו מציאת השמש.

7 יסוד המחלוק' מה נקרא הכסיף

(יז) ואמנם נראה דעל כרחק נחלקו מה נקרא הכסיף, דלר"ת הכסיף היינו השחיר וכל זמן שלא השחיר לגמרי עדן חשיב מאדימין, ולכן השקיעה לדדיה היא שקיעת האור לגמרי ומאדימין היינו מאדימין לגמרי, אבל להגר"א ההכסיף אינו השחיר אלא שקיעת הניזולות הזורסין של האדמימות והכסיף היינו שאין ניזולי אדמומית אע"פ שלא השחיר וכלשונו לעיל "שהוא צהכסיף שאז נשקע אורה להאדים" [ואף שיש מראה אדמדם אין זה חשיב מאדימין דניזולי האדמומית כלל]. ועכ"פ יסוד דצרינו צגדר שקיעת החמה לר"ת וכן להגאונים ששקיעה היינו שקיעת אור החמה מצואר להדיא גם צהגר"א, ודלא כמהרס אלשקר דס"ל דרק שקיעה א' יש שהיא עגולת השמש.

ודאחינא להכי נראה דיש כאן מחלו' יסודית מה נקרא הכסיף, דרש"י פי' דהכסיף היינו השחיר, וכ"כ להדיא ר"ת צספר הישר סי' רכ"א "כל זמן שהוא מאדים עד שהשחיר התחתון ולא העליון

שיטת הגאונים בגדר הכסוף

(יח) ובאמת דבשאו' הגאונים
 שבמהרס אלשקר ובשלימותה בגניזה
 הקהירית, מבואר שיטה אמלעית צזה,
 דהכסוף אינו סילוק האדמומית ואף לא
 השחיר אלא שנשחנה המראה ונוטה
 להשחיר, וז"ל: "הכסוף התחמון ולא
 העליון ופירושו שנשחנה האור בארץ
 ובקרוז לה והכסוף ועדין האור בשמים
 לא נשחנה ולא הכסוף ואע"פ שאין
 המערב אדמדם ושלישי הכסוף העליון
 והשווה לתחמון שאף כלפי הרקיע נשחנה
 האור והכסוף לחשוך" ולהדיא ללא הכסוף
 העליון היינו אע"פ שאין המערב אדמדם
 ונסתלקה האדמומית, ורק בשנשחנה האור
 והכסוף לחשוך חשיב הכסוף. וזה מתאים
 מאד למשנ"ח לעיל בדעת הגאונים
 דהשקיעה היינו שקיעת אור החמה צמה
 שנהיה פני מערב מאדימין, וההכסוף
 היינו ההחשכה, ואין זה בשקיעת אור
 החמה לגמרי כסוף שקיעה שניה לר"ח
 [אם נפרש דברי ר"ח כפשוטו דג' מילין
 ורבע משקיעת השמש הוא ציהשמ"ש].
 וזה כפי שעורא דציהשמ"ש שלנו עד
 צה"כ דידן שהוא כ-05 04 03 דקות אחר
 השקיעה, וההכסוף הוא כרבע שעה ויחר
 אחר השקיעה וכפי שהיה מנהג רוב
 הקהלות בחפזות ישראל.

אך שי' הגר"א צזה כאמור

דהכסוף היינו צהסתלק האדמומית
 וכמ"ס צציאורו וזה הרצה קודם להשחיר
 וכנ"ל. וכן מוכרח צשי' היראים דס"ל
 דקודם השקיעה היו לילה וכבר הק'
 הגר"א דאין זה תואם לסימני ההכסוף,
 ואמנם דעת היראים נראה דהכסוף אינו
 צסילוק האדמומית אלא צשינוי האור
 [כמשנ"ח לעיל צהערוך] דהיינו צסילוק
 הזריחה מן הארץ, דלשינוי האור קרינן
 הכסוף. L

תחילת השקיעה להגר"א

(יט) ואמנם צזה יש להסתפק
 להגר"א מה נקרא תחילת השקיעה דכבר
 נחבאר דלהגר"א לא ס"ל כמהרס אלשקר
 דפשיטא ליה דאין צ' שקיעות, אלא
 אדרצה להגר"א לעולם יש אף ג' שקיעות
 וישנה תחילת שקיעה וסוף שקיעה
 [וכמפורש בדבריו כאן וצמי' תקס"ב,
 וביו"ד סי' רס"ו] אלא שציהשמ"ש הוא
 כבר בתחילת השקיעה, וצזה צ"ע
 דלהגר"א לא מצינו דיש שקיעה א' שהיא
 שקיעת עיגול השמש כהמהרס אלשקר,
 אלא יש תהליך גדול של שקיעה צמשך ד'
 מילין והשקיעה מתיחסת לאור השמש,
 וצזה צ"ע מה נקרא תחילת השקיעה.

ונראה לכאוי' דתחילת השקיעה
 לפירושו הוא תחילת שקיעת אור השמש,
 ולא צסופו, ולפי"ז שפיר יש לפרש
 דלהגר"א תחילת השקיעה רק צהאדמת